

Ömer F. Oyal'ın *Magda Döndüğünde* Romanında Yaşlılık

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ JALE GÜLGEN BÖRKLÜ*

Öz

Ömer F. Oyal, kendi tabiriyle insanın gündelik yaşamının görülen cephesinin arkasındaki hakiki özünü temin etmeye yönelik hamlelerle yazmayı amaç edinen bir yazardır. Belli anlara mercek tutmayı, kronolojik bir akıştansa mazi ve hâl arasında “sıçrama” yahut “zikzak” sözcükleriyle karakterize bir yapıyı tercih eder. Oyal, insanın, yaşamının mühim kavşaklarında geçmişi gözden geçirme temayülünün, hâlin mazinin bir semeresi olmasından kaynaklandığına inanır. *Magda Döndüğünde* romanında da hayatın son kavşağı olan “yaşlılık” evresindeki bir adamın “mazi-hâl” arasında akan “yaşlılık günleri”nin “hakiki özü”nü romanın verdiği imkânlar ölçüsünde tespit etmek ister.

Bu çalışmada Ömer F. Oyal'ın *Magda Döndüğünde* romanındaki ana kahramanın benliğinde yaşlılık hâlinin nasıl işlendiği meselesi merkeze alınmıştır. Eserdeki ana kahraman Salih Bey'in hem yaşlılık günlerindeki yaşlanmanın sonuçlarıyla şekillenen/değişen benliği, hem de bu günlerin penceresinden yeniden bakmak zorunda kaldığı mazisindeki genç Salih'i algılayış biçimi irdelenmiştir. Salih Bey'in âdeta dipsiz bir kuyuya hapsedmek suretiyle yok saydığı hatıraları, yaşlılık evresinin esnek günlerinin hoşgörüsü yahut meşguliyet arayışı ile birlikte Pandora'nın kutusundan taşar gibi bu yaşlı adamın münzevi dünyasını istila etmiştir. Eserde yaşlanmanın biyolojik, psikolojik ve fiziksel değişimleriyle mücadele etmek zorunda kalan kahramanın ne gibi zorluklar yaşadığı tespit edilmiştir. “Bu zorluklar Salih Bey'in ruhsal yapısında nasıl bir tahribat yaratmıştır? Kahramanın benliğinde zamanla beliren ve gündelik yaşam tercihlerini yönlendiren sosyal yaşamdan uzaklaşma, kendini izole etme arzusu gibi semptomların mahiyeti nedir? Yaşlılığa dair toplumsal önyargı ve kabullerin Salih Bey'in algı frekanslarını şüpheye dayalı bir biçimde yeniden inşa etme sürecinin aşamaları nelerdir?” sorularına cevaplar aranmıştır. Kahramanın yaşlılık evresiyle, geçmişte yaptığı hataları nasıl yorumladığı, yaşadığı pişmanlıkların kefaretinin ödenememesinin nasıl bir ruhsal kaos doğurduğu, aile fertleri dâhil sosyal ilişkilerinin ne derece hasara uğradığı gösterilmiş; bütün bunların ortak paydasındaki mücadele stratejisinin -Salih Bey'in bütün kararlı tavrına rağmen- ruhsal ve fiziksel sağlığında nasıl hızlı bir erozyona yol açtığı tespit edilmiştir. Başkahraman Salih Bey'in, geçmişin kefaretinin imkânsız hâle geldiği bir evrede, bir arınma arzusuyla geçmişi telafi etmeye çalışmasının neden olduğu trajik sonuçlar belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Ömer F. Oyal, *Magda Döndüğünde*, yaşlılık, mazi, yalnızlık

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, jalegulgen@gmail.com, 0000-0002-9755-1049

Gönderilme Tarihi: 3 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 12 Temmuz 2024

AGING IN ÖMER F. OYAL'S NOVEL *MAGDA DÖNDÜĞÜNDE***Abstract**

Ömer F. Oyal, in his own words, is a writer who aims to write with moves aimed at providing the true essence behind the visible facade of human daily life. He prefers to focus on specific moments and a structure characterized by the words "jump" or "zigzag" between past and present, rather than a chronological flow. Oyal believes that man's tendency to review the past at important junctions of his life stems from the fact that the present is a fruit of the past. In his novel *Magda Döndüğünde*, he wants to determine, to the extent of the possibilities provided by the novel, the "real harvest" of the "aging days" flowing between the "past and present" of a man in the "aging" phase, which is the last crossroads of life.

In this study, the issue of how the state of "aging" is handled in the personality of the main hero in Ömer F. Oyal's novel *Magda Döndüğünde* is centered. Both the self of Salih Bey, the main hero in the work, who was shaped/changing as a result of aging in his old age, and his perception of the young Salih in his past, whom he had to look at from the window of these days, were examined. The memories that Salih Bey ignored by imprisoning in a bottomless pit, along with the tolerance of the flexible days of old age, or the search for occupation, invaded this old man's solitary world like overflowing from Pandora's box. In the work, it has been determined what kind of difficulties the hero has to deal with the biological, psychological and physical changes of aging. In this sense, answers were sought to belovved questions: "What kind of damage did these difficulties cause in Salih Bey's spiritual structure? What is the nature of the symptoms such as withdrawal from social life and the desire to isolate oneself, which appear in the hero's personality over time and direct his daily life choices? What are the stages of the process of social prejudices and acceptances about old age rebuilding Mr. Salih's perception frequencies based on suspicion? How the hero interprets the mistakes he made in the past with his old age, what kind of spiritual chaos the failure to atone for the regrets he experiences creates; it was determined to what extent their social relationships, including family members, were damaged. It has been determined how the struggle strategy, which is the common denominator of all of these, caused a rapid erosion in Salih Bey's mental and physical health - despite all his determined attitude. The protagonist, Salih Bey, is at a stage where atonement for the past has become impossible. The tragic consequences of trying to make up for the past with a desire for purification have been determined.

Keywords: Ömer F. Oyal, *Magda Döndüğünde*, aging, past, loneliness

GİRİŞ

İnsanın yaşam döngüsünün son evresi olan yaşlılık, bireyin hem fizyolojik hem de ruhsal gücünü geri dönüşsüz bir biçimde kaybetmeye başladığı bir durumu ifade eder. "Yaşlanma, bireyin doğumundan ölümüne kadar devam eden evrensel bir süreç, yaşlılık ise bir yaşam dönemi" olarak tanımlanır. (Tufan'dan aktaran Türk, 2021, s.89) Yaşlılıkla birlikte genel anlamda bireyin fiziksel ve duygusal mekanizmasında gerilemeler meydana gelir, sağlık, gelir düzeyi, saygınlık, rol ve statü, bağımsızlık, sosyal yaşantı ve sosyal destekler azalır hatta kademeli olarak kaybolur. (Şahin, 2021, s.4). Bu açıdan yaşlılık insanın hayatının neredeyse bütün alanlarında

daha da çok kayba maruz kaldığı bir dönemdir. Yaşlanma sürecinin “hücrel, moleküler, doku-organ, bireysel ve toplumsal yahut psikolojik yaşlanma” gibi çok değişik katmanları/unsurları içeren karmaşık ve boyutlu bir yapısı vardır. Pasif duruma düşmek, işten yoksun kalmak, fiziksel güçteki zayıflamalar ve buna bağlı gelişen bedensel şikâyetler, hayattan keyif alınan deneyimlerin dışında kalmak, ölüme yaklaştığının farkında olmak yaşlanmayı etkileyen temel etkenler olarak kabul edilir. (Şahin, 2021, s.6) O hâlde yaşlanma birçok yönden insanı kısıtlayıcı ve yaşam esnekliğini tahrip edici bir etkiye sahiptir. Ancak bazı bakımlardan genişletici olduğunu da unutmamak gerekir. Genetik yatkınlıklar ve daha başka biyolojik etkenler, genel sağlık durumu, mali kaynaklar, yaşam deneyimleri ve ilişkiler, güçlüklerle başa çıkmakta gösterilen beceriler, kişisel tutumlar yaşlanma sürecinin ne kadar kısıtlayıcı, ne kadar genişletici olacağını büyük ölçüde etkiler. Bu sayılan etkenlerden bazılarını değiştirmek için yapabileceğimiz pek az şey vardır; düşüncelerin, duyguların ve eylemlerin etkisi altında bulunan öteki etkenleri ise, bu düşünce, duygu ve eylemleri değiştirmek yoluyla şekillendirebiliriz (Billig, 2000, s.20).

Yaşlılığın acınası bir durum olarak algılanmasına “iş yapmaktan alıkoyması, bedeni zayıflatması, neredeyse tüm hazlardan yoksun bırakması ve ölümden uzak olmayışı” şeklinde dört neden belirleyen Cicero (2017, s.11), yaşlılığı acınası bir evre olarak görmez. Ona göre, yaşlılığa atfedilen –somurtkan, kaygılı, öfkeli, huysuz, açgözlü gibi- birçok özellik yaşlılığın değil, karakterin kusurlarıdır. Ancak Cicero’nun bu düşünceleri, geçmişin bilgeleri olarak saygı duyulan yaşlıların modern çağla birlikte nasıl bir itibarsızlaşma süreci yaşadıkları düşünüldüğünde, bu sürecin onların karakterlerinin iyi yönlü gelişiminde bir tıkanma yarattığı, özgüvenlerinde yoğun bir erozyona sebebiyet verdiği göz önüne alındığında işlevsiz kalmaktadır:

“Modern yaşam, yaşlıların toplumsal yaşamdaki görünürlüğüünün ve değerinin azalmasıyla sonuçlanır. Modernizmin geleneksel yaşamın imha edilmesini gerektirdiğini ifade eden Bauman (2014:161), gelenekten kopamayan bireylerin, kültürel bir hiyerarşi kurmayı amaçlayan modernizm tarafından belirlenen kast sisteminin en alt basamağında yer aldığını söyler. Bu doğrultuda modernleşmenin yaş grubu olarak geçmişle en yakın bağa sahip yaşlıları gözden çıkarılacak ilk grup olarak konumlandığı ifade edilebilir.” (Sosyal Eşitti, 2023, s.500)

Çağımız toplumunda yaşlı denilince, “üretmeyen, sağlık sorunları ile meşgul olan, diğer kişilere bağımlı, bakıma muhtaç, yürüme güçlükleri olan, değişime kapalı, unutkan, mutsuz, yalnız ve sosyal ilişkileri zayıflamış bir birey” akla gelmektedir. (Durak, 2015, s.284). Trajik olan ise yaşlılara yönelik bu atıf ve algıların, yaşlı insanlar tarafından da yaşlılığın doğal sonucu olarak görülmesi ve kabullenilmesidir. Bu tür davranışların zemininde önyargılar vardır, gerçeği yansıtmazlar. İnsanlığın kolektif algısında, 65 veya 75 yaş deyince, kocamış, çökmüş ve kafası durmuş vaziyette bir insan portresi oluşmaktadır. Çoğu birey bu insanları çocuk yerine koymakta, onlara sanki sağır olmuşlar, akıl hastasıymışlar ya da bunakmışlar gibi davranmaktadır (Billig, 2000, s.23). Öğütçü (2022, s.730), yaşlılara yönelik bu ötekileştirici yaklaşımla ilgili olarak Robert Butler’in “ageism: yaş ayrımcılığı” kavramını hatırlatır. Butler, gittikçe kurumsallaşan ve işgücü temelinde şekillenen toplum yapısında yaşlıların da ötekileştirildiğini vurgulamakta ve bu tavrı kavramsallaştırmaktadır. Böylece, yaşlılar, yaşlıları mahrum etme, yabancılaştırma ve utandırma ile sergilenen “yaş ayrımcılığı denilen sosyal fenomenden dolayı mağdur olmaktadır” (Carmel, 2018,

s.55). Yaşlıların mantıklı düşünme, yeni şeyler öğrenme, topluma katkıda bulunma ve sorumluluk içeren işleri yürütme becerisinden yoksun oldukları şeklindeki kalıp yargılar/algılar, onların sosyal katılımlarını da etkilemekte ve onları çekingen kılmaktadır (Santrock, 2012. s. 603). Tecrübe/bilgelik gibi yaşlılığın olumlu özellikleri yerine sürekli yaşlılığın olumsuz cephesi ön plana çıkarıldığı için bu kabuller yaşlıların genel kişilik özelliklerini, davranış biçimlerini, yaşam algılarını, sosyal ilişkilerini ve kendilerine bakış açılarını büyük ölçüde değiştirmekte/şekillendirmektedir.

Yaşamın mühim bir evresi olarak yaşlılık, kurmaca eserlerin dünyasında çok farklı yönleri ile işlenmiştir. Yaşlılığı ruhsal, biyolojik, toplumsal ve psikolojik yönleriyle ön plana çıkaran eserlerden biri de 2016 yılında YKY tarafından yayımlanan Ömer F. Oyal'ın beşinci romanı *Magda Döndüğünde*'dir. On bölümden oluşan eserin her bölümü hâldeki zaman ve geçmiş zaman şeklinde sürekli kronolojik kırılmaların yaşandığı zikzaklı bir yapıda kurulmuştur. *Magda Döndüğünde* romanının başkahramanı Salih Bey de bir önceki paragrafta sözünü ettiğimiz yaşlılara yönelik toplumsal önyargılardan nasibini almış, bunları ince ince bütün benliğine işlemiş ve yaşamsal/düşünsel serüvenini bu yanlış algıların yönetmesine izin vermiş bir bireydir. Gerek ailesi ile olan ilişkisinde gerekse dış dünyayla kurduğu iletişimde onun bütün kişilik özellikleri bu önyargılarla şekillenir. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde, Salih Bey'in yaşlılığın psikolojik, fiziksel ve biyolojik semptomları ile nasıl mücadele ettiği, bunların sonuçlarının bireysel yaşamına, maziye bakışına, zihinsel dünyasına, sosyal ilişkilerine, hayata dair tercihlerine ne şekilde yansdığı irdelenmiştir.

I. SALİH DEMİRCİ/SALİH RAŞİDOV/SALİH BEY/SALİH

Yaşlıların hayatlarının sonuna yaklaşmakta olduklarına yönelik farkındalıkları birtakım psikolojik süreçler ortaya çıkarır. Erikson bu evreyi bireylerin yaşamlarını özetleme eğiliminde oldukları ve kolay anlaşılır bir yaşamsal anlatı elde etmeye çalıştıkları son gelişimsel zorluk olarak tanımlar (Carmel, 2018, s.56). Bu özetleme hem hayatına bir "anlam arama"ya, hem "ölüme hazırlanması ve korkunun azaltılması"na hem de "yaşamın karmaşıklığına ilişkin doğru bir görüntüye ulaşılması ve böylece yaşam doyumunun artması"na destek olur:

"Geçmiş incelenmeye başlandığında yaşlı yetişkin onu araştırır, gözlemler ve üzerinde derinlemesine düşünür. Önceki deneyimlerin ve anlamlarının yeniden değerlendirilmesi, çoğunlukla da düzeltme ya da kapsamı genişletilmiş bir anlayışla birlikte gerçekleşir. Geçmişin bu şekilde yeniden düzenlenmesi, kişiye yaşamına yeni ve önemli bir anlam kazandıran daha geçerli bir tablo sunar. Ayrıca kişinin ölüme hazırlanmasında ve korkusunu azaltmaya yardımcı olur.

Yaşamın gözden geçirilmesinin bir yönü de, olgun bir bilgelik geliştirme ve kendini anlamanın bir parçası olarak kişinin yaşamının sadece olumlu yönlerini değil aynı zamanda pişmanlıklarını da tespit etmesi ve bunlar üzerinde derinlemesine düşünmesini içerir (Choi&Jun, 2009). Yaşamın sadece olumlu yönlerinin değil aynı zamanda kişinin yapmış olmaktan pişmanlık duyduğu şeylerin de incelenmesi ile umulan, bireyin yaşamın karmaşıklığına ilişkin daha doğru bir görüntüye ulaşması ve hatta belki de yaşam doyumunun artmasıdır" (Santrock, 2012, s.595).

Çalışmamıza esas olan *Magda Döndüğünde*, hayatının son demlerine ulaşmış, artık hayattaki etkinliğini yitirmiş bir kahramanın kendi kişisel tarihi ile hesaplaşması, kendisine yeniden “bütünlüklü bir yaşamsal anlatı” (Carmel, 2018, s.56) kurma isteği üzerine inşa edilir. Merkezî kahraman Salih Bey’in hâli hazırdaki rutin ve güvenli yaşamı, yakın arkadaşı Rüstem’in ölümü ve karşı apartmana tanıdık yüzlü bir kadının taşınması ile allak bullak olur. Bu kadın, “Magda”nın saklandığı hatıra bohçasının düğümünü kaçınılmaz bir biçimde açar; Magda’nın varlığında somutlanan geçmiş, bedeni zayıflayıp yaşamı daralan Salih Bey’in bütün yaşamını hızla kuşatır; zihninin en mahrem köşelerine dek ulaşacak yoğun bir istilâ sürecini başlatır. Romanda mazi ve hâl ekseninde iki farklı olay örgüsü ile paralel ilerleyen anlatının merkezinde aynı kahraman vardır: Birincisi içinde bulunulan zamandaki, fiziksel

rahatsızlıkları ile mücadele eden, daimî bir inziva, yalnızlık ve sükût hâlini talep eden, yakın çevresindekilerin samimiyetinden her zaman şüphe duyan, asabi ve memnuniyetsiz yaşlı Salih Bey’dir. Diğeri ise hatıralar vesilesiyle tanıdığımız, İkinci Dünya Savaşı yıllarında önce Rusya için savaşmak zorunda bırakılmış; ardından Almanlara esir düşüp kamplarda insanlık dışı şartlara maruz kalmış, hayata tutunabilmek için bu defa Almanların oluşturduğu birliklere katılmayı seçmiş, savaşın kaybedilmesi ile canını kaçırmak suretiyle güç bela kurtarmış; başka bir coğrafyada vatansız, kimliksiz, kimsesiz sıfırdan bir hayata başlamış genç Salih’tir. Hâldeki Salih Bey, oğlu Altan, gelini Sema ve torunu Gamze, yanında kalan Aliye Hanım ile kızı Sanem’in gözünde huysuz bir ihtiyardan başka biri değildir. Onun zengin mazisini, derinlikli duygularını bilmezler; bildikleri bir aysbergin görünen kısmı kadardır. İnci Enginün (Enginün, 2018, s.15) bu yönüyle Salih Bey’in hikâyesini “bir hiçin hikâyesi” diye niteler ve “dıştan görünüşün ne kadar aldatıcı olduğu” gerçeğine şahitlik etmeyi okuyucu açısından iç burkan bir deneyim olarak değerlendirir. Romanın sonuna gelindiğinde, Salih Bey’in mazisine yaptığı geri dönüşlerle ortaya çıkardığı yaşam özeti, okuyucunun zihninde de onun kimliğine dair bütünlüklü bir anlatı oluşturur. Böylece okuyucu Salih Bey’in, yakınlarınca dahi hiç bilinmeyen büyük acılarla, yokluk ve sefaletlerle sınanmış yaşamının bütün detaylarına vakıf olur; etrafındakilerin gözündeki “huysuz ihtiyar” okuyucunun gözünde trajedilerle karakterize bir yaşamın trajik öznesine dönüşür. Çalışmamızın bu bölümünde Salih Bey’in “yaşlılık” hâlini deneyimleme biçimini “yaşlılık ve ölüm”, “yaşlılık: mahremiyet ve inziva”, “yaşlılık ve fizyolojik gerileme”, “yaşlılık ve sosyal yaşam/yaşlı psikolojisi”, “yaşlılık ve

nesiller arası uzlaşmazlık/otorite kaybı/asabiyet/istifçilik", "yaşlılık ve âcizlik/muhtaçlık/yatağa bağımlılık/intihar", şeklinde altı alt bölümde değerlendirdik.

I. a. Yaşlılık ve ölüm:

Romanda vaka, Salih Demirci -önceki adıyla Salih Raşidov-'un ömrünün yaşlılık dönemine denk düşen bir gece vakti ile başlar. Bu geceyi diğer gecelerin rutininden farklı kılan, yakın arkadaşı Rüstem Hamzayev'in (geçerli soyadı ile Yılmaz) ebedî uykuya irtihalidir. Aslında yaşlılar birçok "kayıp yaşarlar. Çocukları büyür evi terk eder, işten emekli olurlar, fiziksel gerilemeler yaşarlar ve büyük arkadaşları ölmeye başlar" (Şahin 2021, s.16). Dolayısıyla Rüstem'in ölümü Salih Bey'in hayatındaki önemli sosyal değişikliklerden biridir. Salih Bey "yakın bir arkadaşının ölümü"nü hem ferdî hem de beşerî bir bakışla değerlendirir. Kendi açısından baktığında Rüstem ölmüştür ve yaşananların biricik şahidi artık hayatta değildir. Salih Raşidov ile Rüstem Hamzayev'in birbirlerine şahitliklerine dair bağ artık sonsuza kadar çözülmüştür. Salih Bey bu çözülmeyi kendi hayatı adına rahatlatıcı bir merhale olarak görür ancak bu rahatlatma duygusu ona eşzamanlı vicdani bir ağırlık duyurur: "Bir tanışın ölümü aslında her zaman rahatlatıcıdır" diye düşündü bir an, sonra utandı. Şahitten ve hatıradan utandı" (Oyal, 2016, s.8)*. Rüstem Yılmaz'ın toprağa verilmiş sahnesi, anlatıcının ağzıyla ancak Salih Bey'in bakışıyla verilir. Bir kış öğle sonrasında ölünün defnedileceği bu sahnede, insanların "son görev" adı altındaki "vefa" duygusuna dayanan fiilleri ile içlerinden geçenler arasındaki tezat eş zamanlı olarak gösterilir. Salih Bey biraz gerideki bir mezarın kenarına oturmuş bu sahneyi âdeta bir kamera titizliği ile izlemekte ve bu manzarada yaşlı insanların ma'kus ve değişmez kaderine yönelik detayları bu defa "beşerî" bir zaviyeden yorumlamaktadır: Bütün akrabalar "yaşlı ve ağır" bu ölüden tez elden kurtulma arzusundadırlar, dolayısıyla bu süreç sabır ve hüznle değil sıkıntı ile karakterize edilen bir zaman dilimine dönüşmüştür. Kimse konuşmak istemez. İmam bile duayı havayı sezmiş gibi bıkkın bir eda ile okur. Salih Bey buradaki samimiyetsizlikten hareketle çok yakın bir gelecekteki kendi defin sahnesini kurgular. Bu kurgulamanın kaynağında Salih Bey'in "yaşlı" olması vardır. Nitekim yaşlanan kişilerde ölüm, soyut bir kavram olmanın ötesine geçerek her an yaşanabilecek yakın bir ihtimal şeklinde algılanmaya başlar. İnsan dünyadaki bütün varlıkların yokluğunu hayal edebilirken, kendisinin olmadığı ve öldüğü bir dünya tasarlayamaz. Dolayısıyla yaşlılıkta ölüm kavramı farklı bir anlam kazanmakta, akranları dünyayı terk ettikçe ölümü daha yakın bir deneyim olarak hissetmeye başlamaktadır. (Saygılı. 2015, s.36). Salih Bey dostunun cenazesini tam da bu psikolojinin etkisi altında ve büyük bir dikkatle her detayı gözden geçirip yorumlayarak seyrederek: "Havada bir ferahlık vardı, gereksizleşmiş bir ağırlığın dünyayı terkenden duyulan ferahlık. Gereksizlik usandırıcıdır. Kendi cenazesinde de aynı duygusuzluk olacaktı. Belki de daha beteri"(s.9)

Rüstem'in ölümü Salih Bey'e kendi vaktinin de yaklaştığını hatırlatsa da o, ölümle kendi arasına mesafe koyar. Rüstem'le ölmeden önceki son buluşmalarında sarf ettiği "Niye bu kadar yaşadık acaba?" sorusunu uygunsuz bulur. "Cevabı olmayan, karşılık da talep etmeyen" bu cümleye "Kader" demek ister. Ancak kaderin ne kadar yaşandığına bir cevap olamayacağına kanaat

* Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, romandan yapılan alıntılar için sadece sayfa numarası bilgisi verilmiştir.

getirdiğinden susar. Ona göre, henüz göçüp gitmek için uygun olan zaman gelmemiştir. Bunu, kendine ve çevresindekilere sıklıkla hatırlatır. Ölümle arasına koyduğu bu mesafe mezarlık seremonilerini de ihtiyatla karşılamasının temel sebebidir. Dokuz yıl önce kaybettiği eşi Vahide Hanım'ın ölüm yıldönümü için yapılacak mezar ziyaretine dâhil olmamak için bahaneler arar. Çünkü ona göre "ölüleri fazla kurcalamamalı"dır. Yaşlı olmasına rağmen ölüm vaktinin henüz gelmediğine yönelik vurgusu bir insan olarak Salih Bey'in en doğal hakkıdır. Nitekim yaşama isteği, tüm canlı varlıklarda görülür ve insanoğlu bu dürtü ile doğar. En kötü, cehennem gibi şartlar bile insanın yaşamını sürdürme arzusunu kolay kolay değiştiremez (Zamir, Granek ve Carmel'den aktaran Carmel, 2018, s.52). Salih Bey'in bu dünyada fazladan bir sıklet olduğunu hayatının her anında derinden hissetmesine rağmen hayata olan bu bağlılığının, yaşama ısrarla ve bir inat hâlinde tutunmasının temelinde "özel iyi oluş"tan yahut içgüdüsel/insanî bir arzudan ziyade bu dünya ile olan hesaplaşmasını tam anlamıyla tamamlayamamış olmanın verdiği huzursuzluk yatar.

I. b. Yaşlılık ve mahremiyet/inziva:

Salih Bey ununu elemiş eleğini asmış ve maişet endişesinden emekli olmuş bir yaşlı olarak kendini bir günü doldurabileceği bireysel meşguliyetlere bırakmıştır. Evinde inziva hâlinde olmayı sever. Bu yalnızlık zamanlarında uzayıp giden kesintisiz suskunluktan huzur duyar. Çünkü ona göre sessizlik "aziz"dir. Hâlbuki yalnızlık yaşlı bireylerde "arkadaş eksikliği ve başkalarıyla sosyalleşme isteğinden daha öteye giden, yaşlının kendisini toplumdan kopmuş hissetmeye götüren bir duygu"dur. Bu yönüyle ruhsal problemleri tetikleyerek yaşlı bireylerin "özel iyi oluş düzeyleri"nin azalmasına zemin hazırlar (Türk, 2021, s.95). Ancak Salih Bey'in yalnızlıkla kurduğu ilişki farklıdır. O yalnızlığı coşkuyla kabullenir/kucaklar, sessizliği huzurla eşleştirerek arzular/kutsar. Geçtan (2016, s.109) "Gerçek yalnızlık her insanı korkutur. Buna karşılık, yalnız kalmaktan korkmak bir insandan diğerine farklılık gösterir." derken yalnızlığın algılanış biçiminin insandan insana farklılık gösterebileceği gerçeğini vurgulamaktadır. Salih Bey, "Mutlak sessizliğin mümkün olmadığı", "kimsenin susmaya değer vermediği" zamanlarda yaşamaktan mustarıptır. Evindeyken kapının dışından gelen ve içeriye teklifsizce sızan seslerden bile tedirgin olur. Ona göre "kimse kendi dünyasından dışarı taşmamalı, taşıp gürültü yaratmamalı"dır. Aliye Hanım'ın, kızı Sanem ile tartışması sonrası kendisine dert yanmasından rahatsız olur. Bu rahatsızlık, "yaşlılıkta düşüncelerin çoğu zaman ben merkezli olması"na dayanır ve bu temayül "zaman zaman bencillik olarak da nitelenmekte"dir (Öz, 2002, s.21). Salih Bey'in Aliye Hanım'ın dertleri karşısında iç sesinin haykırdıkları, onun yaşlılığın bir karakteristiği olarak "ben merkezli" bir tutum izlediğini, başkalarının derdine kafa yoramayacak kadar yorgun hâlini ve ömrünün son demlerinde inzivaya hasret bir insanın arzularını hissettirir: "Bana ne! Sanem'in derdinden de, senin üzüntünden de bana ne! Rahat bırakın artık beni! Rahat bırakın, televizyon seyredeceğim, biraz huzur verin... Ne zaman odasına çekilip zıbaracak bu karı, ne zaman boşalacak mutfak, ne zaman rahat rahat sigara içebileceğim? Hatta ne zaman rahat rahat tuvalete gidebileceğim?" (s.55). Birilerinin varlığı dahi onun rahatça/özgürce "düşünebilmesi"ni sabote etmeye, hayatının rutin ve kendiliğinden akışını kesintiye uğratıp bozmaya yeter. Ona göre "Yabancı gözlerden uzak kalıp korunmak, mahremiyete sahip olabilmek de bir kuvvettir... Hatta güç mahremiyetten gel"mektedir. Ancak yaşlılıkla birlikte

o bu gücü geri dönüşsüz bir biçimde kaybetmiştir. Anahtarı emanet alan herkes (Aliye Hanım, Aliye Hanım'ın kızı Sanem, oğlu, gelini) bu eve istediği vakit girip çıkabilmektedir. Kendi mahremiyetine, ev yaşamının özerkliğine yönelik bu gelişigüzel, zoraki ve teklifsiz müdahaleyi bir türlü sindiremez: "Salih Bey mahremiyeti bütünüyle ortadan kaldıran acizlikten nefret ediyordu" (s.7). Bir gece yarısı klozetin üstünde kendini o kadar bitkin hissederek ki uyku ile uyanıklık arasında bir an yaşar. Ancak burada uyuyup kalma fikrinden müthiş bir rezalet duygusuyla irkilir. Sabah Aliye'nin kendisini burada uyurken yakalamasının çaresizliğini hissederek. Kurguladığı bu sahneyi o kadar gerçekçi bir şekilde deneyimler ki yüzü kızarır ve utancın, hayal edildiğinde bile "utanç" hissettirme kabiliyetinden ürker: "Düşmana yakalanmaktan daha korkunç bu! En nihayetinde düşman sırtıp tetiği çeker. Aliye ise herkese anlatır!" (s.94). Buradaki varsayım, Salih Bey'in mahremiyetinin sürekli yok sayıldığı, Aliye tarafından başkalarına ifşa edilmek suretiyle büyük bir suikasta uğradığı ve Salih Bey'e telafisi/tamiri mümkün olmayan bir itibarsızlık hissi verdiğini düşündürür.

Evi, Salih Bey için kendini iyi ve güvende hissettiği mukaddes mâbedidir. Nitekim ev, evin düzeni –eşyaları, aydınlığı, sıcaklığı ve sakinliği ile- bir "yaşlı"nın konforuna en uygun mekânlardan biridir. Salih Bey, evinde olmayı sever, başka bir yere gittiği an evini özler. Ancak bazen bu evdeki salonun loşluğundan bile usandığını hissederek. Arkadaşı Rüstem'in evinden aldığı kasetleri dinlerken, kasetlerden umduğunu bulamadığı hayal kırıklığı anında evin ıssızlığından tuhaf bir bıkkınlık duyar: "Canlılık uğramıyordu buraya, hayat bu evi ilgilenmeye değer bulmuyordu sanki. Eski eşyaların doldurduğu salon, kasetteki cızırtılı şarkılarla iyiden iyiye tozlanıyordu" (s.95). Hiç değilse evin boş olmasını bir avunma hissiyle karşıladığı bu bungunluk dakikasında -daimî bir yalnızlık talebine rağmen- zihnine aksiyon kazandıracak bir dinamizm arar. Bunun için en iyi yol "anı"lara başvurmaktır. Bir yaşlı için anı'lara tutunmak, hâlin yeknesaklığından uzaklaşmayı ve hayata karışmayı temin eden, zamanın akışını hızlandıran simyevi bir eylemdir. Bu yalnızlık anlarında kimi zaman bir istilâ olarak nitelediği "anılar" onun en kuvvetli tutamağı olur.

Salih Bey'in yaşamının her günü bir programa bağlı şekilde ilerler; vaktin geçtiğini ona kahvaltı, öğle ve akşam yemeği saatleri söyler: "Her gün aynı şey"dir. Ancak yemek vakitleri Salih Bey için âdeta bir ayın kadar kutsaldır. Günün tek renkli anında her şeyi hızlıca yiyip bitirmek istemez: "Yemek demek, aşağı yukarı bir buçuk iki saatlik bir oyalanma ve günün doruğu demek"tir (s.28). Televizyonu izleyicisiz olsa bile hep açıktır, özellikle haber saatlerini kaçırmak istemez. Çünkü haberler, bir yaşlının tekdüze yaşamının, dışarıda akıp giden hayatın devingenliğinden kopmaması için önemli bir bağıdır. Salih Bey geriye kalan ömrünü karanlığın ve sessizliğin muhafaza edilebildiği dingin bir yaşamı özleyerek yaşamaktadır.

II.c. Yaşlılık ve fizyolojik gerileme:

İnsanın yaşam döngüsü, değişimi ve gelişimi içeren aşamalı bir süreçtir. Biyopsikososyal açıdan yaşlılığa kadar olan evreler gelişme, yaşlılık ise "gerileme" olarak görülmektedir. Yaşlılık dönemindeki bu gerilemeler bilimsel ve teknolojik gelişmelerden yararlanılarak geciktirilse dahi hastalıkların ve fizyolojik değişimlerin yarattığı fizyolojik gerileme kaçınılmazdır (Öz, 2002, s.18). Bu açıdan yaşlılık, insanın hareket açısından zarurî bir biçimde kısıtlandığı, her eylemin büyümekte

olan bir bebeğin acemiliğine eş bir düzeyde ilkelleştiği, beceriksizleştiği, “eğilmenin, kalkmanın, çömelmenin” çok güç fiziksel hareketlere dönüştüğü bir evredir. Artık Salih Bey için her insana göre rutin ve kolay olan giyinip evden çıkma bile başlı başına zor ve aşamalı bir imtihana dönüşmüştür. Sırasıyla pantolonunu, paltosunu, ayakkabılarını giymek, cüzdanını ve anahtarlarını unutmadığını teyit için defalarca kontrol etmek, kapıyı kapatmak, basamakları dikkatle inip apartmanın kapısını açıp dışarı çıkmak çok yorucudur. Hatta kimi zaman “telefonla konuşmak bile yorucu” hâle gelmiştir. Yaşlılık “kadınların bile gecenin bir saatinde bir yerlere gidip geldiği bir dünyada” artık ona eve bağlı olmayı dayatmasına içten içe sitem eder. Salih Bey dışarıya çıktığında yürürken zeminin sağlamlığını temin için bastonu ile sürekli kontrol eder çünkü “kaldırıma basmak denize adım atmak gibi”dir. Kaldırımların tekinsizliğinden, zeminin düzensizliğinden, kaldırım taşlarındaki dağınıklıktan ve oluşan boşluklarından şikâyetçidir. Bu şikâyetin temelinde yine “düşme” ve “âciz kalma” korkusu yatmaktadır. Ayrıca “güven içinde olma isteği yaşlılıkta yoğunluk kazanmaktadır” (Maden, 1991, s.187).

Yaşlılığın biyolojik, fizyolojik ve psikolojik semptomları vardır. Salih Bey’in kendini en âciz hissettiği anlar aynı anda birkaçına birden maruz kaldığı anlardır. Rüstem’in evini ziyaretten dönerken biraz yürüyüp temiz hava almak ister. O her daim yaşamına “yürüeyebilmek” gibi sağlam gerekçeler arar nitekim “yürüeyebilmek ne de olsa yaşadığının bir ispatı”dır. Ancak ne enerjisi ne de mesanesi rahatça yürümesine izin verir. Sürekli tuvalet ihtiyacı duyar; bir yandan da şiddetle üşür, kemiklerinin sızladığını duyumsar. Tuvalet ihtiyacının ısrarla kendini hissettirmesi nedeniyle bir kahvehaneye girer. Buradaki “alaturka tuvalet”, dış dünyanın/kent yaşamının yaşlılara göre dizayn edilmemiş olan cephesini temsil eder. Tuvalette ihtiyacını giderme anındaki detaylar, Salih Bey’in fiziksel âcizliğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir:

“Alaturka tuvalette rahat edemiyordu artık. Çömelmek de, yeniden doğrulmak da bir dertti. Diz kapaklarının çatırtısına rağmen çömelebildiğinde rahatlamıştı yine de. Pantolonunun bir paçasının yere değdiğini fark ettiğinde kapıldığı tikslenme ve kirlenmişlik duygusuna rağmen rahatlamıştı. Kim bilir kimlerin sidiğiyle temas etmiş paçası hafifçe ıslanmıştı ama olsun. Sol eliyle duvara tutunarak güçlkle kalkabilmişti; her yanından ter boşanıyordu sanki. Oflayarak tuvaletten çıktığında kahvecinin sırtısına içerlediyse de dinlenmeye ihtiyacı vardı” (s.66).

Salih Bey’in tuvalet ihtiyacı roman boyunca onu en çok rahatsız eden ve yoran bir durum olarak belirir. Mutfaktaki tenhalık ve soğukluk sürekli olarak mesanesini huzursuz eder. Oturduğu yerde sallanması durumu erteleyen geçici bir çözümden ibarettir. Her defasında tuvalete gitmesi gerekir ancak ev içindeki bu hafif aksiyon dahi ona kıtalar arası uzun bir yolculuk kadar külfetli gelir. En çok da akşamları yatağın sıcaklığına alıştıktan sonra tuvalet ihtiyacı duyduğu için “dünyaya dönmek” zahmetlidir. Biyolojik yaşlanmanın yansıması olan bu dinmek bilmeyen tuvalet ihtiyacının verdiği zahmete ek olarak bir de şiddetli acılara maruz kalan Salih Bey, bilge bir tavırla vücudunun bu zaafi ile mücadele etmeye çalışır. Tahtakale’de elinde poşet ile yürürken yorulur, bacaklarında dermansızlık hisseder, zorlukla nefes almaya başlar. Ama hepsinden de kötüsü yine tuvalet ihtiyacının baş göstermesidir. Etraftaki hanların tuvaletlerinin bodrum katlarda ve muhakkak surette pis oluşu onu kendine uygun “düz ayak” bir tuvalet aramaya sevk eder. Arayış boyunca elindeki poşet gittikçe ağırlaşarak ciddi bir yüke dönüşür. Bu esnada kendine özel bir

yaşam alanı bırakmayan yaşlılık hâline epey içerler. Bacaklarındaki müzmin dermansızlığa tahammül edemez. Dermansızlık “başarılı bir günün tadını acılaştırmak”ta, evine dönüp oturduğu anda bacak ağrıları ile yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Gündüz uykularında salyası akar ve her defasında bundan utanç duyar. Koca lekelerle kaplanmış ve yerçekimine yenik düşmüş sarkık bir cildi vardır. Hatırlamakta zorlanır. Salih Bey hem zihnî hem de fiziksel olarak yavaş yavaş gerilemektedir; bedenine ve geçmişine/bilincine hükmetme kabiliyetini kaybetmektedir. Ancak bütün bu gerilemelere rağmen sakalı ısrarla her gün uzamaya ve tıraşı zarurî kılmaya devam etmektedir. Yaşlılığın bedene getirdiği bütün külfetlere bir de aslında gençliği ve canlılığı imleyen sakalın eklenmesine tahammülü yoktur. “Gençlik” kendine ait bütün teçizatı Salih Bey’in bedeninden çekip almış ardında sadece günlük bir eziyet olan sakalı bırakmıştır.

I. ç. Yaşlılık ve sosyal yaşam/yaşlı psikolojisi

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde hayatın birçok aşamasını şekillendiren değişimlerden, yaşlıların toplum içindeki konumunu belirleyen algılar da payını almış, dolayısıyla yaşlının toplumdaki rolleri de değişmiştir. Geleneksel toplumlarda kuşaklar arası bir yapıda köprü görevi görürken, modern toplumlarda yaşlının konumu rolsüzlük veya geri çekilme rolünde olmaktadır. Böylece hayatın akışında çok fazla söz sahibi olmadıkları bir pozisyona düşmüşlerdir. Geniş aileden çekirdek aileye geçişler yaşandıkça daha az sorumluluk yüklenen, kanaatine daha az itibar edilen kişilere dönüşmüştür. Bu ise bireyselleşmenin artmasıyla yaşlılara ve yaşlılığa olumsuz bir anlam yüklenmesine yol açmıştır (Canatan’dan aktaran Şahin, 2021, s.16). Salih Bey’in, oğlu Altan’ın evindeki ürkek davranışlarının kaynağında da “yaşlı”lara yönelik söz konusu olumsuz algılar vardır. Hâlbuki “yaşlının çevresindeki eş, aile ve arkadaşlarından oluşan sosyal ağ, bireylerin sevgi, bağlılık, benlik saygısı ve bir gruba ait olma gibi temel sosyal gereksinimlerini karşılar. Fiziksel ve psikolojik sağlığı olumlu yönde” etkilemektedir (Asi Karakaş; Durmaz, 2017, s.34). Ancak Salih Bey için durum farklıdır. Onun başta ailesi olmak üzere sosyal çevresindeki insanlara karşı kanaatleri olumsuzdur, sosyal ilişkileri konusunda son derece seçicidir. Sosyo-duygusal seçicilik kuramına göre de yaşlı yetişkinler duygusal doyuma daha fazla değer vermeleri nedeniyle tanıdıkları ve tatmin edici ilişki içinde oldukları kişilerle daha fazla zaman geçirme arzusundadırlar. Laura Carstensen’in geliştirdiği bu kurama göre yaşlı yetişkinler yaşamlarının dışındaki kişilerle ilişki kurmaktan kasıtlı bir şekilde kaçınırlarken, zevk aldıkları ilişkilere her daim açıktırlar. Kişiler yaşlandıkça sosyal etkileşimin böyle seçici bir şekilde daraltılması olumlu duygusal deneyimleri en yüksek düzeye çıkarırken duygusal riskleri en aza indirmektedir (Santrock, 2012, s.596). Bu açıdan, bakıldığında Salih Bey’in sosyal soyutlanması/izolasyonu duygusal açıdan umutsuzluk içinde olduğuna yönelik kalıp yargıya uymaz. Aslında o, duygusal anlamda doyurucu zaman geçiremediği için aile çevresi dâhil olmak üzere sosyal ilişkilerini bilinçli bir biçimde azaltmayı seçmiştir.

Yaşlıların sosyal katılım boyutu çevredeki insanları, birbirini destekleme durumlarını, kendilerini açık ve özgürce ifade edebilmelerini içerir. Katılımı engelleyen sosyal çevre özellikleri, fiziksel olanlar kadar belirgin değildir. Sosyal engellerin tanımlanması daha zordur. Çünkü sosyal engeller kültür tarafından onaylanmış rolleri içinde barındırır (Kalınkara’dan aktaran Öztop ve

Akkurt, 2016, s.57). Salih Bey'in oğlunun evinde hissettikleri de bu "tanımlanamayan sosyal engellere" dayanır. Aliye Hanım olmadığı akşamlarda gelininin evine yemeğe geldiğinde sofrada hissedilir bir gerginlik olur. Gelini Sema ile aynı masada oturmaktan hatta aynı havayı solumaktan bile huzursuzdur. Yalnızlığına rağmen kendi evinde yemeyi bu "nemrut" sofraya katlanmaktan çok daha makul bulur. Çünkü bu evde fazla olduğunu hissedeceği bir muamele görür. Akşam yemeğini yerlerken gelen torunu Gamze'nin bıkkın selamına gücendir. Gelininin kendisini ihtiyar bir bunak, torununun da lüzumsuz bir kadavra olarak gördüğünü düşünür. Konuşurken bile sınırı geçmekten, eşiği aşmaktan sakınır. Gamze'ye hâl hatır sorarken araya okulu karıştırması karşısında aldığı tepki ona sınırını hatırlatır. "Gereksizce konuşmamalı... Hep aynı soruları sormamalı."(s.31) diye sürekli ortama çok karışmaması konusunda kendine telkinde bulunur. Bir çocuk gibi vesayet altında olması gereğini hatırlatan yakınlarına karşı hırçın bir tavır takınır. Oğlu yemek sonrası evde dönüp yalnız kalmasının iyi olmadığını söylediğinde, "Niye değilmiş! Kişi bir başına olunca mı geberir sadece!" diye terslenir. Bu terslenmenin zemininde "yaşlı insanların aslında bağımsızlıklarını çoğu zaman korumak istedikleri"(Öz, 2002, s.21; Onur, 2000, s.354) gerçeği vardır. Oğlunun kendisine karşı takındığı ebeveyn tavrına, kendi hakkında kararlar almaya çalışmasına tahammül edemez, fevri bir tavır gösterir. Salih Bey, ne olursa olsun evini ve yalnızlığını tercih eder, evine ulaşıp huzurla kanepesine uzanmak epey vakit alacak zahmetli bir iştir ama yine de onun için sahip olacağı "sessizliğe değer"dir. Bu açıdan Salih Bey'in diğer yaşlılardan farklı bir yaşam tercihi olduğu görülür. Hâlbuki yaşlılık yalnızlık yerine birlikteliğin ve ıssızlık yerine kalabalığın arzulandığı yahut bireyi daha mutlu kıldığı bir dönemdir. Genel itibarıyla çok fazla gürültü patırtı, dağdağa bir yaşlıyı yoracaktır ancak yalnızlığın paylaşıldığı bir dinamizmin hayatındaki statikliği kırarak daha anlamlı ve akışkan hâle getireceği, ruhsal anlamda onu yaşama entegre ve motive edeceğini söylemek gerekir.

Salih Bey oğlunun evinde gelininin ailesiyle bir araya geldiği akşamı "akrabalık müsameresi" olarak adlandırır. Ona göre yaşlılık, bütün akrabalıkları bütün samimiyetleri ve bütün yakınlıkları şaibeli hâle getirir. Sevgi bıkkınlığa, samimiyet hınca evrilir. Gelinin annesi Mefharet Hanım'ın Salih Bey'i süzüşündeki sıkıntı bu hıncı yansıtır niteliktedir. Salih Bey'e göre Mefharet Hanım, Salih Bey'in evdeki varlığından, ısrarla varoluşundan hiç hoşlanmadığını hissettirmekte ve onu, kızının başına bela olmuş, bir türlü ölmek bilmeyen can sıkıcı bir somurtkan olarak görmektedir. Kızının bu "dokuz canlı moruğa" çay servisi yapmasına içerler, onun hâlâ nefes almasına ve konuşmaya tenezzül etmeyeşine bir türlü tahammül edemez. Salih Bey'i en çok asabileştiren sorulardan biri Mefharet Hanım'ın "sağlınız nasıl?" sorusudur ve buna cevap bile vermek istemez. İsrarla sorulduğunda, dilinin söylediklerindeki uysallık/teslimiyet ile zihninden asıl geçenleri yansıtan iç sesindeki öfke/hıncı arasındaki derin uçurum açık edilir:

"Burdayım! Neden buradayım ki? Ne istiyorlar? Neden durmaksızın çekiştiriyorlar beni? Sağlığımı soruyormuş! Daha gebermiyorum, sevinmeyin Mefharet Hanım! Hem, siz niye gebermiyorsunuz da hâlâ vır vır konuşuyorsunuz?"

"Çok şükür, iyiyim. Tansiyon meselem var... Yavaş yavaş bir şeyler çıkıyor işte." Kadın bu sefer bir şeyler'in fazlasıyla yavaş çıktığını düşünüyor olmalıydı. Çoktan çıkıp sonuca ulaşmış olmalıydı bütün bunlar! Çoktan toprağın altında çürüyor olmalıydı bu adam!" (s.89).

Salih Bey “var olmasının” bile kınandığı bir dünyada nefes almaya devam ettiği için daha fazlasının lükse kaçtığı fikriyle hareket eder. Bu yüzden aile ortamlarında mümkün mertebe kimseyle konuşmaz. Onun zihni sürekli “sakince bir başına kalacağı” an’a odaklanır. Bu açıdan dünürü Mefharet Hanım’ın torunu Gamze’yi soruşunu, iştahla sofradaki sohbet katılışını yakışsız hatta lüzumsuz bulur: “Bu gevezeliklerden hiç sıkılmıyorlar... Bu kadın da susmak nedir bilmiyor! Gamze torunun seni ne yapsın moruk!” İnsan içinden geçenleri söyleyemiyordu. Yaşlılığın insana patavatsızlık hakkı vereceği koca bir yalandı” (s.88). Salih Bey’in kendi dışında bir yaşlıya bakışı da, toplumun kendi için düşündüğünü varsaydığı ve uysalca kabullendiği yaşlılık gerçekleri ile örtüşür. Dolayısıyla Salih Bey’in kendi akrabalarına bakışı da, -trajik bir biçimde- yaşlılara yönelik toplumsal önyargılar ve dayatmalar tarafından şekillenmiştir.

Salih Bey’e göre yaşam uzadıkça herkesin yüzünde “Ne zaman öleceksin?” ifadesi belirir ve bu ifade bir bekleyişe dönüşür, yıllar geçtikçe sertleşip somutlaşır, ete kemiğe bürünüp hacim kazanarak kendini daha yoğun bir biçimde hissettirmeye başlar: “Gelininin, gelininin ailesinin, torunlarının, hatta belki de oğlunun, kızlarının yüzündeki bekleyiş, yıllarla birlikte daha somutlaşırken, her sabah yataktan kalkmayı becerdiğinde bir kez daha hayal kırıklığıyla suskunluğa dönüşüyordu. Her sabah gözlerini yeniden açabilişi dünyayı asabileştiriyordu” (s.39) Yakın arkadaşı Rüstem’in ölüşü bu bekleyişi daha sabırsız bir sürece dönüştürmüştür ancak yine de Salih Bey’in henüz ölmeye niyeti yoktur. Eve geç geldiğinde gelininin “Aaa nerelerde kaldınız? Merak ettik” (s.138). ifadesiyle dışa vurmaya çalıştığı gerilim ve endişeyi çok başka bir mana ile okur. Salih Bey’e göre gelininin bu merakı samimiyetsizdir; herhangi bir hastaneden vefat haberini alsa çok daha mutlu olacağını, oğlunun dahi bu mutluluktan kendine pay çıkaracağını düşünür.

Salih Bey, yaşlı olmanın getirdiği bir hassasiyetle bütün insanların ona bakışını “su-i zan” ekseninde algılar; sanki bütün beşer yaşlılığı kendilerine bir külfet, yaşlıları da bu dünyada bir fazla sıklet olarak görmektedir. Gelinin ve torununun gözündeki imajını “bunak, kadavra” gibi ifadelerle belirleyen Salih Bey, evinin işiyle ilgilenen Aliye Hanım’ın kızı Sanem’in gözünden bu defa kendisini bir “mumya” olarak niteler. Sanem’in de kendisi için “hala niye yaşıyor?” diye düşündüğünden emindir. Mutfaktan çıktığı bir sırada Sanem ile yüz yüze geldiğinde Salih Bey, kızın yüzüne kalıcı olarak çöreklenmiş olan can sıkıntısının daha da derinleştiğini hisseder. Bu histen hareketle Sanem’in kendisine dair düşüncelerini şöyle kurgular: “İşte bu moruk evin sahibiydi; tazeliğe yol vermemekte ısrar edip ayaklarını sürüyerek evin içinde geziniyordu. Hâlâ nefes alıp vermeye utanmıyordu, hâlâ bir gelecek varmış gibi yaşamakta inat ediyordu. Çürüyen bağırsakları ve pörsümüş cildiyle düpedüz hayatı kirletiyordu... Kızın yüzünden bütün bunları bir çırpıda okumak mümkündü” (s.74). Karşı apartmandaki Magda’ya benzeyen kadını gözlerken bir an ona yakalandığında da kadının kendisini “bunak ve moruk” ibareleri ile andığını düşünür. Bankaya gittiğinde kendi kendine söylenirken yüzüne bakan gencin kendisi ile ilgili düşüncelerini de “yaşlılık ve bunama” ekseninde tasarlar: “Moruk kendi kendine konuşuyor, diye düşünmüş olmalıydı. Morukların konuşacak kimseleri olmazdı pek, kendilerini dinlemeye razı olacak kimseleri de. Bazısı da daha çok kendi kendine konuşmayı severdi zaten”(s.99). Otobüse iş çıkışı saatinde bindiği için herkesin ona kötü kötü baktığını hisseder. Bir ihtiyarın ayakta durmasındaki buyurganlık ve dayatmanın hem ayaktakilerin hem de oturanların psikolojisini rahatsız ettiğine

inanır. Çünkü hepsi de bu “moruk” a yer verme konusunda “zoraki” de olsa gönüllü olmak durumundadır. Apartman görevlisi Canip Efendi’ye samimi davrandığında, onun şaşırıldığını fark eder. Canip Efendi “bu moruklardan her türlü tuhaflık beklen”diğini düşünmektedir, bilhassa da Salih Bey’den, çünkü bu adam her karşılaştıklarında kimi zaman kös kös bakmakta, kimi zaman ise lütfen bir selam vermektedir. Sanem’le tartışırken tuvalet ihtiyacı doğsa da sırf kendini zayıf göstereceği için kendini tutar: “Şimdi olmaz. Tuvalete gitmek kişiyi zayıf gösterir, gülünç kılar. Hele şu an... Sidikli ihtiyar helaya kaçıyor diye düşünecektir. Sidikli ihtiyar altına kaçıra kaçıra tuvalete koşuyor...”(s.186). O, insanların yaşlılar ile ilgili düşündüklerini varsaydıkları ile kendi yaşam arzusu arasında daimî bir ikilem duygusuyla gerilip kalmıştır. Sanem’in kendisi hakkındaki görüşlerine yönelik zihninde kurduğu mizansene sonradan öfkeyle karşı çıkarken bu ikilem duygusunun yarattığı gerginlik hissettirilir “Kendini bir mumya gibi hissetti o an. Etrafta iğrenç kokular saçarak gömülmemekte ısrar eden arsız bir mumya. Dünyanın ortasında canhıraş çığlıklarla yaşamaya çalışan bir ceset... Elinde gözlükleriyle öylece oturuyordu “Kendime gelmeliyim! Mumya falan değilim. Yaşıyorum işte, en az şu içerideki küçük şıfıntı kadar yaşıyorum” (s.43).

Yukarıdaki tespitler, Salih Bey’in sosyal etkileşimi azaltmayı ve yaşamdan geri çekilmeyi bizzat kendisinin arzuladığını, diğer kişilerle arasına büyük bir psikolojik mesafe koymayı tercih ettiğini gösterir. Pasif, edilgen ve en çok da sessiz bir yaşamdan mutlu olmaktadır. Salih Bey kendi kabuğunda güvende ve huzurludur. Onun hayata dair yegâne ilgisi mazide bırakmak zorunda kaldığı Mağda ve karnında taşıdığı çocuğudur. Onlarla iletişim kurabilme arzusu yaşanınca mı nüksetmiştir yoksa Salih Bey bunun için daimi bir çaba harcamış ancak çabaları sonuçsuz mu kalmıştır? Bu sorunun cevabı net değildir. Çünkü romanda Salih Bey’in Türkiye’deki yaşamına başladığı yılları içeren geçmişten hiç söz edilmemiş, daha ziyade uzak geçmişinin detayları ön plana alınmıştır.

I. d. Yaşlılık ve nesiller arası uzlaşmazlık/istifçilik/asabiyet /otorite kaybı:

Yaşlıların kendi akranları ile daha iyi anlaşış gençlerle uzlaşamayacakları yaygın bir kanaattir. Bu yaygın kabule rağmen aslında yaşlının gence deneyim aktarması gencin yaşlıyı yenilemesi olasıdır. Gencin bedensel enerjisi ve dinamizminin yaşlılığın bilgeliği ile bütünleşmesi mümkündür. Ancak Salih Bey’in bazı düşüncelerinden yeni nesli ve onların değerlerini anlamlandırmakta güçlük çektiği hissedilir. O, sürekli gençlere yaranılmaya çalışılmasını gereksiz bir çaba olarak görür. Sanem’in cep telefonu ile konuşma alışkanlığını bütün bir insanlığın kolektif hastalığı gibi yorumlar: “Durmaksızın cep telefonu ile konuşuluyor, ishal olmuş bir dünya. Kimsenin söyleyecek sözü bitmiyor, en tuhaf olanı da bu” (s.42). Sigara içerken Sanem’e yakalandığı vakit, Sanem’in de yanına oturup sigara yakması karşısında dehşet duygusuna kapılır. Bu fütursuz tavrı bir yere koyabilmek için ne kadar yaşlı olduğunu hatırlar; ihtiyarlığın itibarsızlığının ağır bastığı bir psikolojiye gömülür. Yaşıyor olmaktan kınandığı, utandırıldığı bir duygu hâli öne çıkar. Sanem’i uyarsa bile dikkate alınmayacağını kabullenir: “Varlığına nefes alıp verişine, kızgınlığına aldırılmayacak kadar yaşlı... Mücadele edemeyeceğini düşündü, yorgun olduğunu, fazla ve gereksiz olduğunu. Rüstem kadar gereksiz. Fazladan yer kapladığı, kaynakları tükettiği gibi bir hisse kapıldı. Artık buralarda istenmeyen birinde uyanabilecek bir histi bu”(s.46). Yolda yürürken gördüğü üniversiteli iki genç

kızla ilgili kanaatleri de yeni nesle bakışının bir özeti gibidir. Çok savruk olduklarını, çok yavaş hareket ettiklerini gözlemler. Gözlerinin mahmurluğuna rağmen sabah vakti diskoteğe gider gibi saç ve makyajları eksiksizdir. Dershane karşısındaki kafede gençler arasında oturmuş beklerken, açık saçık şeylere “hayasızca” güldüklerini, düşünmeden, sırf gülme ihtiyacı içinde kıvrandıklarını, aynı giysileri giydiklerini, benzer ayakkabılara, saçlara sahip olduklarını ve hepsinin aynı budalalıkla davrandıklarını gözlemler. Ona göre edepsizlik bu kuşağı sarıp sarmalamıştır. Sanem’i bu ziyan ve boşuna neslin bir temsilcisi olarak görür. Karşı daireyi gözetlemesini öne sürerek kendisine şantaj yapıp sürekli para istemesini tuhaf bulmakla birlikte bundan yine de hoşlanır. Çünkü bu para, Sanem’le yani “tazelik”le arasındaki “somut bir bağ”dır. Bu açıdan Sanem, sadece gençliğin sembolü değil, evinin köhne ve kasvetli dünyasını tazelikle dolduran yegâne “bahar dalı”dır.

Ömer F. Oyal

Salih Bey, yaşlılığın başka bir karakteristiği olarak her şeyi istiflemeye meyillidir. Yaşlı kimselerde “korku ve endişeleri bertaraf edebilmek için görülen korunma şekillerinden biri de istifçilik ve değişikliklere karşı koyma tutumları”dır (Ak, 1998, s. 4). Yolda yürürken sağlam görümlü bir koli görünce dayanamaz hemen alır, eve götürür. Böyle bir şeyin sokağa atılmasını bile anlayamaz ona göre çağın insanı “her şeyi atmaya” programlanmıştır, eşyaların kıymetini bilmez, tüketmeye odaklıdır. Salih Bey gelini Sema’nın ve Aliye’nin uyarılarına ve düzenli tasfiyelerine rağmen sürekli olarak kutular, kapaklar, bulduğu ıvır zıvır ne varsa eve istif eder. Bir gün lâzım olur diye hiçbir eşyayı atmaya kıyamaz; çevresini saran, dünyasını kuran

nesnelere hususunda son derece statükocudur. Eşyalar aynı zamanda geçmiş zamanın, yaşanmışlıkların tutanakları, kişisel tarihin en somut taşıyıcılarıdır. Nitekim, Rüstem’in evinden aldığı eski kasetleri dinleyebilmek için dolabında yıllardır bekleyen kasetçaları aldığında bu tavrından dolayı kendini tebrik edip, istifçiliği ile gurur duyarken, yardımcı kadın Aliye’yi yerden yere vurur:

“İyi ki atmamışım, işte, atmayınca bir gün lazım oluyor. Aliye bunu da atmak istemişti tabii. “Salih Amca bu eski püskü şeyi niye tutuyorsunuz? Artık bu kasetleri satmıyorlar bile...” Her şeyi atmak istiyordu müsrif karı. Kutuları, kolileri, kabloları, eski prizleri, eski pantolonları, eski ayakkabıları... “Fırsat bulsa koltukları, kanepeleri bile atacak. Yeni mobilyalar lazım... Sanki karım!... Bu Aliye haberim olmadan neleri attı Allah bilir!” Daha geçen gün kapının önünde içerideki eski sehpayı gördüğünde çıkarttığı kavgayı hatırladı. “Onu da atacakmış, hem bir bacağı da kırıkmiş! Kırıksa kırık, ne oynatıyorsun olduğu yerden, yanındaki komodine tutturmuştum ben onu!” (s.71).

Salih Bey modern çağ insanının tüketmeye olan meyline, ziyana meftunluğuna da isyan eder. Elini kâğıt havluyla her kurulduğunda tonlarca kâğıdın ziyan olduğunu, müsrifliğin her yanı ele geçirdiğini düşünür. Geceleri barların dolup taşmasını, paraların bol bol harcanıp kadınlara yedirilmesini, dünyanın israf batağında boğulduğunun başka bir göstergesi olarak değerlendirir. Sanem'e, kendisine yaptığı şantaj nedeniyle almak zorunda kaldığı pahalı çantanın özensizce yere fırlatıldığını gördüğünde de dünyayı savurganlığın bitireceğine dair kanaati daha da kat'ileşir. Aliye'nin tam olarak vakti gelmeden yüksek bir fiyata aldığı turfanda bezelyeyi "müsriflik" diye niteler. Emekli maaşıyla Aliye'nin bu "dipsiz müsrifliği"ni doyurmanın zor olduğuna kanaat getirir. Sanem'in sofrayı toplarken açıkta kaldığı için kuruyan üç dilim ekmeği çöpe atmasını yine öfkeyle karşılar. İnsanların yaş aldıkça tecrübeye dayalı bir biçimde gerektiği kadar tüketme ve sahip olduklarının kıymetini bilme temayülü Salih Bey'in mizacına da belirgin bir biçimde işlemiştir.

Yaşlılığın Salih Bey'in mizacına getirdiği bir başka hususiyet yukarıda da farklı biçimlerde temas ettiğimiz asabî bir duygu hâlidir. Nitekim "yaşlılık döneminde öfkeli davranışlarda artış zaten yaygın bir durumdur" (Manap 2021, s.133). Yaşlı kişiler; içinde buldukları ruh hâlini sağlıklı bir biçimde tasvir edemezler. Dışarıdan bakıldığında ruhî bir çöküntü içinde görünürler, "iş bitmiş" olarak kabul edilecekleri düşüncesindedirler. Çabuk öfkelenir ve kızgınlıklarını açıkça gösterirler; öfkeleri davranış ve konuşmalarından kolaylıkla anlaşılır. Hatta kimi zaman "yaşlıların çoğu ...başkalarına karşı mantıklı olmayan kızgınlık hisleri belirtirler" (Ak, 1998, s.3?). Salih Bey de hoşlanmadığı, huzursuzluk duyduğu her şeye içinden küfürle mukabele eder, yılların geçişi onda sabrı mayalamak yerine, tersine tahammül kabiliyetinin esnekliğini yerle bir etmiştir. Bankada sırada beklerken, sırası gelen bir kadının gişeye giderken cüzdanını ağır hareketlerle çıkarmasını, kendisinin bekleme süresini uzattığı gerekçesiyle haddinden büyük bir öfke ile karşılar. Koltuğunun altında katlanmış koli ile yürürken apartmanın hemen önünde karşılaştığı Naşide Hanım'ın "Taşınıyor musunuz?" sorusunu da çok kaba bir şekilde cevaplar. Koliyi koleksiyonuna ekleyeceğini söyledikten sora kendisiyle şakalaşıldığını düşünerek şaşırın kadına: "Hayır! Seninle niye şakalaşayım? Sana ne benim koliyi ne yapacağımdan!... Başkalarını gözetleyip üzerine vazife olmayan sorular sormaktan başka işin yok mu senin?"(s.108) diyerek tersler. Ancak bu terslemesinin sonuçlarını düşünerek pişman olur. Bu haberin bütün mahalleye yayılacağını, Naşide Hanım tarafından uçan kuşa dahi ulaştırılacağını düşünür. Bu hadisenin evde gelini Sema tarafından Aliye'ye bir talimat ile başlatılacak tasfiye hareketinin bir vesilesine dönüşeceğini de öngörür. Temizlik günleri Salih Bey'in zorunlu olarak evden uzaklaştırıldığı ve mahalle kahvesine sığındığı zaman dilimleridir. Buraya yine evlerindeki temizlik gerekçesiyle sığınan Sinan Bey ile buluşup iki temizlik kazazedesi olarak sohbet ederler. Ancak Salih Bey Naşide Hanım'la yaşanan olay sonrası yapılacak temizlikte evden çıkmak istemez. Kendini, evden atılma ihtimali olan bütün eşyalardan sorumlu hisseder. Temizlik başlamadan bu tip eşyaları bir poşete toplayarak koruma altına alır. Salih Bey yoğun ve net bir direnc/inadın ardından Aliye'nin odayı temizleme ısrarını kırar ve bunu hem Aliye'ye hem gelinine karşı bir zafer olarak değerlendirir. Aslında bu zafer Salih Bey'in mahremiyetine yönelik izinsiz müdahalelere, tercihlerinin yok sayılmasına yönelik açık bir isyan hareketinin semeresidir: "Hoşnuttu Salih Bey, azimkârlığın tunçtan meyvesini avuçlarında tutarken, bu dünyadan süklüm püklüm uzaklaştıramayacağını göstermenin gönenci içinde

susuyordu. “Ölmedim daha! Henüz eşyalarımı yağmalayamazlar, üzerime basamazlar, duamı okuyup helvamı kavuramazlar!” Nabzının dirimlilikle ve zafer sevinciyle titreştiğini hissetti. Ama dirimlilik yorucuydu”(s.119). Bir başka temizlik gününde, Salih Bey’in oda kapısının kilidi müsaadesi olmadan açılır ve detaylı bir tasfiye mesaisi ile odası temizlenir. Bu temizliğin Salih Bey’in lügatindeki karşılığı ise mahremiyetine yönelik aleni bir tecavüzdür. “Hazine odası” hunharca “yağmalanmış”tır. Salih Bey elinde amacına hizmet edememiş bir anahtarla odasını köşe bucak denetler ve koli, kutu, poşet, çeşitli kumaş desteleri, eski düğme kutuları, çalışmayan tükenmez kalemler ve dış macunu ambalajlarından oluşan ganimetinin talan edilmiş olduğunu büyük bir öfkeyle teşhis eder. Odası “bomboş bir mabet” gibi kalır. Salih Bey’in kutsalına el uzatılmış, bütün değerlerinin, tercihlerinin, varlığının sembolü olan odası, kendine özgü karakterinden soyutlanmış, temizlik kokusu ile dejenere edilmiştir. Salih Bey, temizlik kokusunu “iharet kokusu” ile özdeşleştirir. Sürekli kaçırdığı için artık bedenine sinen keskin idrar kokusunu, çamaşır suyuna rağmen bütün bu yaşananlara isyan eden odasının karakterinin geriye kalan tek sembolü, temizlik öncesi durumunun yegâne hatırası/tesellisi olarak görür. İçinde bulunduğu bu “yenik” duygu hâlinin temelinde “yok sayılma, çocuk gibi muamele görme, mahremiyetine ve değerlerine saygı duyulmaması” vardır. Diğer taraftan bu tavır yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi yaşlıların bir savunma biçimi gereğince “alınan, şüpheli, statükocu olmaları ve aşırı evhamlı davranışları”ndan kaynaklanır. Gelinin ve Aliye’nin onun tercihlerine itibar etmeyip kendi doğrularını dayatmalarını yeni bir savaş girişimi olarak algılar. Bu savaşta taraflar eşit değildir, bedeni bu derece yorgun ve güçsüzken dünyayla nasıl savaşabileceğini de tam olarak kestirememektedir:

“Konuşmak faydasız. Kişi kendi evinin bile hâkimi değilse, faydasız.” Gün muzafferane bitmeyecekti. “İkisi bir olmuş hayatımı talan ediyor! Evimi talan ediyorlar ve bir şey yapılamıyor. Çocuk muyum ben be! Yalanlarla savuşturulacak bir çocuk muyum?... Evet bu bir savaştı, varlığına yönelik bir savaş hem de. “Dinlenmeliyim, hazırlanmalıyım... Bir asma kilit taktırmalı kapıya, şöyle en sağlamından... Ölmedim daha” (s.139).

Karısının ölüm yıl dönümündeki mezar ziyaretine “hastalık bahanesi”yle katılmak istemediğinde direnç, öfke ve kınanma ile karşılaşılır. Oğlu Altan’ın evinde yapılacak olan aile yemekleri kendisine paldır küldür söylenir. Öncesinde haber bile verilmez. Her defasında rızasız ve arzusuz bu yemeklere katılmak, teklifsiz çağrılara boyun eğmek zorundadır. Sanki o kendisi için planlanan hayata, kendi adına düşünülen her eyleme hiç karar hakkı olmadan riayet etmeye mecburmuş gibi davranılır. Salih Bey bunu bazen “çocuk gibi” muamele görmek, bazen de “bir kukla gibi” yaşamak şeklinde yorumlar. Toplumsal algıdaki genel kanaatler, yaşlanan bireylerin özerkliği ve kendine dair kararlar alabilme imkânlarına dair olumsuz sonuçlara zemin hazırlar. Yaşlı bireyler kendi hayatları üzerindeki kontrollerini yitirdikçe sadece mutlulukları değil, sağlıkları ve yaşam süreleri de bundan etkilenmektedir (Gül, 2018, s.111) Salih Bey evdeki hâkimiyetini, kendi hayatı üzerindeki kontrolü ve karar verme imkânını kaybettiğinin farkındadır. Hâlbuki “değerli olduğunu, var olduğunu, özerk benliği ile kabul edildiğini hissettiği” (Manap 2021, s.137) bir aile ortamında, daha mutlu/sakin yaşayabilecekken çevresindekilerle ilişkilerinde sürekli olarak yaşlılıktan doğan yok sayılma tavrına direniş göstermek ve otoriteyi sağlamak, iktidarı kendi idaresinde tutmak için yoğun bir mücadele vermek zorunda kalır. Kimi zaman pes eder, artık

bütünüyle çekilmek zorunda kalacağı bir savaş meydanında olduğunu kabul eder. Çünkü taraflar arasındaki güç orantısızdır; Salih Bey yaşlı, yorgun, dermansız ve hepsinden öte çoğunlukla düşmanına muhtaçtır. Sonuç olarak yaşlılık, Salih Bey'in sosyal kimliğinde ve özsaygısında yoğun bir tahribata yol açmıştır. Gündelik yaşama motive ve entegre olmasını sağlayan, varoluşuna anlam veren bütün fiziksel ve sosyal teçhizatı kaybetmiştir. Asabî, kızgın ve kırgındır. Bu öfkeli duygu hâlini tetikleyen en önemli unsurlardan biri de “anlaşılammak”tır.

I. e. Yaşlılık ve acizlik/muhtaçlık/yatağa bağımlılık/intihar

Yaşlılık hâlinin yarattığı acziyete sürekli direnen/isyen eden Salih Bey, hâlihazırdaki yaşamını bunu göre tasarlamaya çalışır. Yeniden sigaraya başlama arzusu duyar ancak temkinlidir; sigaranın insanı zayıf düşüren, muhtaç bırakan yönünü gözden uzakta tutmaz: “İnsanı zayıf düşürür bu meret ve muhtaç... Zayıf düşmemeliyim. Denge önemli. Denge önemli!” (s.3). Sigara keyfi Aliye tarafından yakalandığı gecenin ertesinde, oğlu Altan'ın onu uyarmasına, yol göstermesine hayatını şekillendirmesine tahammül edemez. Bu hususta kendi bildiğini okur ve son derece inatçıdır. Bu inatçı tavrı yaşlılık dönemindeki bireyin yeniden bir çocuklaşma eğiliminde olmasıyla izah edilebilir. Yaşlılık aynı zamanda küskünlük, asabiyet, hırçınlığın arttığı bir çağdır: “Gitsin artık... Beni rahat bıraksın. Sigara bulabilmenin ne demek olduğunu bilmiyorlar... Neyin ne demek olduğunu biliyorlar ki? Çocuk gibi azarlamaya kalkıyor beni!” (s.80).

Salih Bey'in kazara “düşme” ve başkalarına daha fazla muhtaç kalma endişesi sürekli tetiktedir. Çünkü “birçok yaşlıya göre, bağımlı yaşamak düşüncesi küçük düşürücü ve suçluluk duygusu uyandırıcıdır” (Billig, 2000, s.45). Sigarayı buzdolabının üzerinden almak için sandalyeye çıkarken de inerken de son derece dikkatli hareket eder. Bu dikkatin zemininde de sağlıklı bir insan gibi “ayakta kalabilme” yetisini devam ettirebilme isteği vardır: “Denge giderek azametli bir amaç haline geliyor. Ayakta durabilmek her şeyden önemli”(s.18). Kar yağdığı gün Aliye'nin bütün engellemelerine rağmen dışarı çıktığında da duvar diplerinden ayrılmadan çok dikkatli yürümesi gerektiğini bilir. Bir ihtiyar için “hasta olmak” bile imtina edilmesi gereken bir hâldir. Çünkü bir ihtiyarın hastalığı yine bir başkasına yükür. Salih Bey her yaşlı gibi çabuk üşür, kış yaşamını üşüyüp ısınmaktan ibaret görür. Pencereyi biraz açsa tedirgin olur: “Boğazında bir yanma hissetti. “Hasta olmamalıyım.” Korkmaktan, hastalanmaktan korkmaktan da yorulunur. Sandalyeye oturdu”(s.23). Fazla hareket etmiş olmanın bile kendisi için sakıncalı olacağını düşünür: “Çok hareketli bir sabah oldu. Benim için iyi değil”(s.23). Yeme konusunda da özenlidir, geç vakitte acıktığında midesinin yanması ve uykusunun kaçması ihtimalini gözden uzak tutmadan az yer.

Salih Bey, bütün âcizliğine rağmen muhtaç olmayı sevmez. Yaşlıların “başkalarına yük olmama”, “diğerlerine rahatsızlık vermekten sakınma” arzusu, Cicero'nun (Cicero, 2017, s.15), Romalı komedyâ şairi Caecilius'tan alıntılacağı “Yaşlılıktaki en acı şeyin şu olduğunu düşünüyorum: İnsanın o yaşta başkasına rahatsızlık verdiğini düşünmesi” dizelerinde yüzyıllar evvelinden vurgulanmıştır. Rüstem'in vefatından önce, kendisiyle son görüşmesine damadı ile birlikte gelmesine çok içerler. Kendisi, akrabalarından birinin refakatinde gitmektense, iki vasıta değiştirerek kamu aracı ile gitmeyi tercih eder. Ancak bu buluşmanın üstünden geçen iki yılın ardından o da oğlunun çok yakındaki evi dâhil her yere birilerinin nezaretinde gitmeye boyun

eğmek zorunda kalır: “Kukla gibi sürekli birilerinin nezaretinde oradan oraya gitmeye hâlâ alışamadı” (s.28). Salih Bey, Rüstem’in vefatından sonra geçmişlerinden bir hatıra bulmak ümidiyle son bir kez evini ziyaret etmek ister. Ancak oğlu bu talebine itiraz eder. Hafta sonuna kadar sabretmesini ve kendisini arabası ile götüreceğini söyler. Salih Bey’in oğlunun bu nazik önerisi karşısında iç sesinin söyledikleri âcizlikten doğan bir huysuzluk ve öfkeyi yansıtır: “Onu mu bekleyecekti yani? Her yere gidebilecek durumdayım, henüz yatalak falan da değilim! İşte buradayım! Senin arabana ihtiyacım yok. Herkesin gelişimi gidişimi gözlemlemesine de ihtiyacım yok. Hem, herkes otobüslerde yer vermek için çırpınıyor!” (s.61).

Salih Bey, Magda’ya benzettiği karşı apartmandaki komşusu Gülay Hanım’ın kapısını çaldıktan sonra yaşadığı stres ve yorgunlukla geçirdiği buhran nöbetinin ardından yatağa düşer. Gülay Hanım’ın, ardında bıraktığı hamile sevgilisi Magda’dan doğan kızı olduğuna inanmakta, ısrarla ondan af dilemeyi istemektedir. Gülay Hanım ile konuşursa içindeki vicdan azabının teskin olacağı kanaatindedir. Çünkü onları bırakıp kaçmak zorunda kaldığı için kendini bir türlü affedememiştir. Bu açıdan yukarıda Billig’den hareketle temas ettiğimiz yaşlılar için geçmişin bazı kayıplarının dinmek bilmeyen bir acı ve hüznün kaynağı olması, Salih Bey’in kişisel tarihinin Magda’lı sayfaları için geçerlidir. Bu sayfalar Salih Bey’in bir ömür boyu yarım kalmışlık ve pişmanlık duygusuyla sarmalanmış olarak içinde taşıdığı bir acıya dönüşmüştür.

Salih Bey artık başucundaki sehpa sıralanmış ilaç kutuları ve tansiyon aleti arasında yatağa bağımlı bir ömre mahkûm hâle gelmiştir. Hayatı tamamen başkalarının inisiyatifindedir, diğerlerine muhtaçtır. Bu dört duvar arasındaki günlerini “güneşsiz ve baharsız bir esir kampı” hayatı olarak görür. Odanın ve televizyonun tutsağıdır, mücadeleyi kaybetmiştir: “Önce kuşattılar, ardından bütün eşyalarımı ateşe savurdular. Bir ayaklanma girişimine karşı tetikler tabii”(s.213). Koridorlarına, mutfağına çöreklenen bir gardiyan olarak nitelediği Aliye’den ölesiye çekinmektedir. Artık tuvalet ihtiyacı dahi Aliye’nin yardımıyla yatakta sağlanmaktadır. Sanem’in ziyareti sırasında vakti gelen ilaçlarını içmemek için ondan bir kez ricada bulunur, kabul etmeyince ona yalvarır. Salih Bey, sağlayacağı kazanca endeksli olarak gururundan dahi vazgeçmiştir. Gülay Hanım’ın başka yere taşındığı haberi, yüreğindeki pişmanlığı dindireceği son umut ışığını da söndürür. Gülay Hanım, Salih Bey’in kızı değildir, aralarında hiçbir akrabalık ilişkisi de yoktur ancak Magda’ya olan benzerliğiyle geçmişe yönelik acısını temize çekebileceği, son nefesini vermeden önce vicdanını yatıştırabileceği bir sembole dönüşmüştür. Bütün bu âcizlik ve muhtaçlık hâlinin üstüne bir gün kapı önünde düşüp bacağını kırması Salih Bey’in yaşama direncinin son kırıntılarını da yerle bir eder. Bu son gelişme Salih Bey’in kendini tamamen “işe yaramaz”, “değersiz”, “bu dünyaya fazladan bir yük” gibi hissetmesine neden olur. Bütünüyle başkalarına bağımlı/muhtaç hâle gelmiş, daha da çaresizleşmiştir. Salih Bey’in çalışmamızın başında sözünü ettiğimiz “yaşama isteği”, “ölümle arasına koyduğu mesafe” varoluşsal şartlarının kötüleşmesine paralel olarak azalır hatta bütünüyle yok olur. Yaşamının ağır bir yüke dönüştüğü fikriyle intiharı düşünür. Nitekim “yaşlılık döneminde, ağır kronik hastalıklar ve kişisel bağımsızlığın büyük ölçüde kısıtlandığı bu gibi durumlarda “intihar”ın, “en mantıklı seçim” olarak görülmesi” yaygın bir durumdur (Saygılı 2015, s.85). Özellikle “ileri yaşlarda artan bağımlılık korkusu ve umutsuz hastalık intiharların kaynağını oluşturmaktadır. (Birren ve Warner Schaie’den aktaran Onur, 2000, s.399) Salih Bey’e göre de herkes

için en iyisi budur ve bu şekilde yatıp kalması lüzumsuzdur. Ölmekte olan yaşlılar, genç yetişkinlere kıyasla ailelerine yahut topluma yük oldukları endişesine çok daha fazla kapılırlar. “Hatta bazen farkında olmadan, toplumun ve çevresindekilerin artık onlara değer vermediği ve “çok hasta” olmaktan öte “ölüyor” yahut “bir ayağı çukurda” şeklinde görüldükleri algısı oluşturulmaktadır (Şahin 2021, s.20). Salih Bey, düşmeden çok önceleri de zaten kendini bu dünyada fazladan bir yük gibi görmekte ve itibarsız bir şekilde yaşamının ruhuna çektirdiği eza ile huysuz ve memnuniyetsiz yaşamaktadır. Bu düşünüş, söz konusu kanaati perçinler ve bu hayattan gitmek için artık vaktin gelmesini beklemek istemez, intiharı seçer. Yatalak hale gelmek, yardıma muhtaçlık, yavaş ve acı içinde ölmek, bağımsızlığını bütünüyle yitirmek ve insanlık dışı bir ölüm, kişinin kendisi açısından en hayırlı olanın intihar olduğunu düşünmesine yol açar. Bu yardıma muhtaçlık ve bağımlı hâle gelme yaşlıyı krize sürükler ve büyük bir bunalım yaratır. Yaşlının çevresinde uğradığı kayıplar da göz önüne alınacak olursa içine yuvarlandığı boşluğun derinliği, yaşadığı krizin şiddeti tahmin edilebilir. Hastalığın yarattığı toplumsal soyutlanma ve hastanın üzerinde yarattığı büyük gerilim intiharın asıl nedeni hâline gelir (Tufan, 2002, s.211). Salih Bey’in intiharı tercihinde “yatalak olma hâli” mühim bir nedendir; ancak Salih Bey’i intihara ikna eden asıl neden Gülay Hanım’ın gidişi, onun kızı olmadığını kesin bir biçimde kavrayışı ve Magda ile cinsiyeti meçhul çocuğuna ulaşabilme, onlarla son bir kez de olsa görüşebilme ihtimalinin ebediyen “imkânsızlaşması”dır. Salih Bey’i “ölmek için erken” kararıyla bu dünyaya tutkuyla bağlayan son amacı da yitip gitmiştir. Dolayısıyla romanın başında Rüstem’in ölümüyle Salih Bey’in gündemine taşınan, “kendi ölümüne direniş” tavrı, “niye ölecekmişim ki”, “daha ölmedim/ölmeyeceğim” feryatları, romanın sonunda kati bir kabulleniş, sağlam bir metanet hatta “ölüm”e yönelik bir arzuya dönüşür. Sanem’den bütün ilaçları yanına getirmesini ister. Bu fikir karşısında Sanem önce dehşete kapılır ancak çok fazla direnmez. İlaçları aldıktan sonra Salih Bey kendi ölümüne odaklanır. Ölümüne doğru yol aldığı son anlarında bile zihninde Magda ile bir daha iletişim kuramamış olmanın sancuları ve vicdan azabı etkindir. Bu azabın temelinde yaşlılık döneminin yaşam hesaplaşmasının başka bir yönünü temsil etmesi gerçeği yatar (Tanhan 2021, s.531). Salih Bey, yaşamının Magda’lı dönemiyle hesaplaşmadığından kesif bir pişmanlık ve “yaşanmamışlık hissi” duyar. Her şey için artık çok geçtir. Bir daha görüşmeyi Magda istememiştir; Salih Bey ise çaresizce kaçmaya mecbur kalmıştır. Son sigarasını içip yarılادığında yanında olan Sanem’in elini tutarken de ona son kez “Magda” diye seslenmesi de geçmişine dair iç huzura ermeden yahut ebedî uykuya irtihalinin sembolik karşılığı olarak düşünülmelidir. Çok bilindik bir deyimle Salih Bey bu dünyadan “gözleri açık” gider.

Gençlik döneminde her şeyi ardında bırakıp canını kurtarmak ümidiyle kamptan kaçarken, Faust okumasını sürdüren Alimov’dan duydukları ve özellikle Salih Bey’in ısrarla kulak kesildiği “Hızla geçen yıllar içinde tatlıdır/Dolaşmak özgürce dünyayı, eğlenmek;/Gelip çatınca kötü günler, yaşlılık/Kalınmaz ölümüne değin yalnız/.../Uzaktan görüyorum bu sonucu korkarak” şeklindeki dizeler romanda Salih Bey kişisinde ön plana çıkarılan “yaşlılık” çağına trajik bir göndermedir. Bu dizelerin tam da Salih Bey’in yatağa düştüğü, özbakım ihtiyaçlarının bile başkaları tarafından karşılandığı, bütünüyle muhtaç kaldığı sahnenin hemen ardından anılması, hâl ve mazi arasında roman boyunca sürdürülen paralel anlatı parçalarındaki trajedinin kesiştiği ve en tepe noktaya yükseltildiği andır.

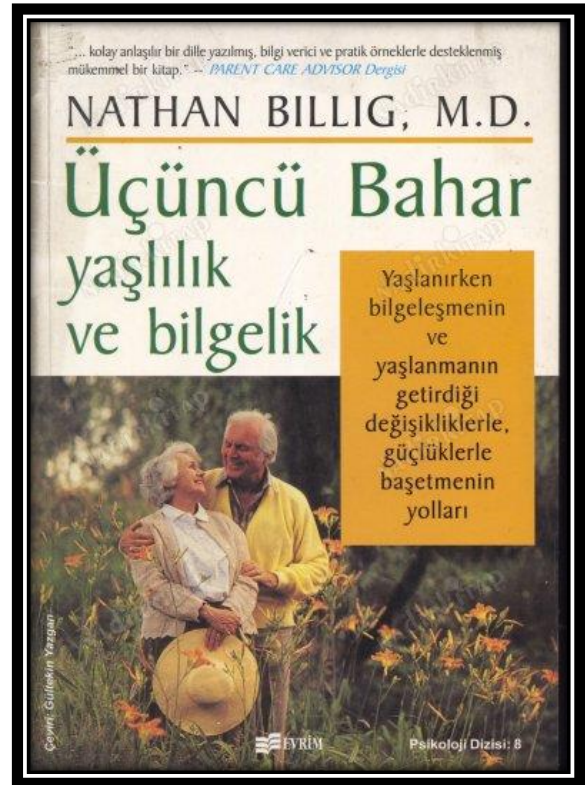
II. YAŞLILIK VE MAZİ

Çalışmamızın başında romandaki olay örgüsünün hâl ve mazi arasında sürekli gidip gelinen kronolojik kırılmalarla sürdürülen zikzaklı bir yapıda kurulduğunu belirtmiştik. Romandaki asıl olay örgüsüne paralel olan ve geçmiş bir zamanı anlatan ikinci örgü “mazi”yi kuşatır. Bu kısım Salih Bey’in yaşlılık günlerinin penceresinden gençlik günlerine yönelik detaylı değerlendirmeleri içermektedir. Bu açıdan “yaşlılık ve mazi” ilişkisini ayrı bir bölüm olarak ele aldık. Romanın bu kısmında ana kahraman “Salih Bey” değil, “Salih” olarak anılır. Bu ayrım okuyucunun paralel iki olay örgüsündeki aynı merkezî kahramanın “yaşlı” ve “genç” oluş hâlini daimî bir biçimde hatırlatır ve iki örgü arasındaki zaman farkını keskinleştirir. Her iki örgüde de itibarî anlatıcı ağzından nakledilen olaylar, yaşlı Salih Bey’in bakışı ve duyguları ile verilir.

Yaşlılık, bireyin bakracını artık kendi iç derinliğine sarkıttığı, “kendi”nin envanterini çıkarttığı, varlığıyla/benliğiyle daha ziyadece meşgul olabildiği bir dönemdir. Erikson, insanların ömürleri boyunca yaşadıklarını ve kurdukları ilişkileri yeniden gözden geçirmelerinin kaçınılmazlığını savunur. Geçmişin gözden geçirilmesi ve eski anıların tazelenmesi insanın kafasına takılan çözüme bağlanmamış birtakım konuları aydınlığa kavuşturması açısından da oldukça önemlidir. Kimileri için uğranılan kayıplar ve zayıflıklar konusu bitmek bilmeyen bir acı ve üzüntü kaynağıdır (Billig, 2000, s.34). Neugarten, insanların yaşlandıkça içsel düşünce ve duygulara dış etkenlerden daha fazla bağımlı olmaya yöneldiklerini iddia eder. Ona göre bu değişim etkinlikten edilginliğe geçiştir ve dünyayı edilgin bir açıdan görmeye başlayan yetişkinler dış dünyadan iç dünyaya geçmeye başlamaktadırlar.

Yetişkinlerin kendi iç dünyalarına ilgilerinin artması ise diğer insanlarla kurdukları duygusal bağların azalmasına neden olmaktadır. (Onur, 2000, s.344). Tam da bu noktada “mazi” dolayısıyla bellek, stratejik bir önem kazanır; zira içinde bulunulan zamanın genişletilmesi, zenginleştirilmesi ve derinleştirilmesi açısından sınırsız bir potansiyele sahiptir.

Romanın hemen başından itibaren Salih Bey’in belleğinde sürekli geçmişin girift koridorlarında volta atması, yaşlı bir adamın elinde avucunda kalan tek sermayenin-zamanın akışına destek olacak yegâne tutamağın hatıraların yaşamı büyüdü kılan simyası oluşundan kaynaklanır. Nitekim “yaşlılar için eski her zaman güzeldir, rahattır. “Keşke fırsat olsa da o yıllara geri dönebilsek” diye düşünürler (Saygılı, 2015, s.35). Ancak Salih Bey’in özellikle ikinci dünya savaşına denk gelen gençlik yılları ne anılmaya ne de geri dönülmeye değerdir. Bu yılların her an’ı başka bir acıya sahne olmuş bir trajedinin tutanaklarıdır. Salih Bey, haklı olarak bu hatıraların gelişini çağrışımların insafsızlığı ile zihninin savunmasızlığına dayandırır ve arzusu dışında bilincine

yapılan bir saldırı, bir suikast gibi tarif eder: “Kişi hatıralar karşısında savunmasızdır. Onca yılın ardından, beynin uzak kıvrımları arasından ansızın çıkıp gelir, küçük çıtırtılarla dokunurlar. “Moruğu bulduk, moruğu bulduk!” diye saklanan izbelikte sevinçle ellerini çırparlar. Görüntüler, birbirini çığneyip amansızca itişerek sıraya girmeye çalışır. Bir kez yakalandıktan sonra diğerlerinin yetişmesi uzun sürmeyecektir”(s.10).

Salih Bey için “mazi”nin mânâsı çok daha derinliklidir. Âti’ye yönelik çok büyük umutlar yahut hayaller beslemek için çok geçtir. Bu yüzden Salih Bey’e göre “Gelecek yitince geçmiş mayalanmaya başlıyor. Kabarıp şişiyor” (s.25)dur. Bu yaşlı adam hatırladıkça zihnine olan itimadı artar, beyninin henüz bir “bulamaç” a dönmemiş olmasından gizli bir sevinç duyar. Pürüzsüz bir hatırlama deneyimini bazı yaşlılara sunulmuş bir “imtiyaz” gibi görür. Ama kimi zaman belleği onu yarıda bırakır: “Bellek anlaşılmaz izlerin peşinden gidiyor. En gerekli anlarda insanı piç gibi bırakıveriyor” (s.15) “Israr belleği çözmüyor”(s.20). Birey yaşlandıkça bilişsel fonksiyonlarında belirgin bir gerileme görülür. Bu açıdan belleğin zayıflaması, hatırlamakta zorlanma, eksik, kusurlu yahut yanlış hatırlama olağandır. Salih Bey’in de, hafızasının sıhhati engebelidir, hatırlamak istedikleri için yoğun bir çaba harcar, çoğunlukla hatırlayamaz ama bazen de hiç ummadığı bir anda bir ismi anımsayabilmenin çocuksu heyecanıyla mest olur.

Salih Bey’in yaşlılık döneminin yeknesak akışı Rüstem’in ölümü ve karşı apartmana bir kadının taşınmasıyla değişir. “Magda’nın zamanı” döner. Bu zamanın dönüşüyle başka hayatların gerisinde yitip giden sırası Vabkent de, hayatla ölüm arasındaki ince çizgide mücadele verdiği savaş yıllarının acı günleri de, yüreğinin derinlerinden hiç silemediği Magda da bütün detayları ile geri döner.

II.a. Sılasını yitirmek: Salih Demirci’nin Vabkent’i

Salih Bey’in hatıraların akışına kendini bırakması, geçmişin “hortlakları”na bütün kapılarını sonuna kadar açması bir sığınma duygusuna dayanır. Bu sadece bir sığınma değildir, aynı zamanda belleğinin sıhhatinden endişe duyan yaşlı bir adamın kaygılarını teskin eden bir mesaidir. Salih Bey hatırladıkça “Demek beynim henüz bir bulamaca dönüşmemiş” diyerek bilincinden yana umutlanır. Rüstem’i düşünmek onu sürekli geçmiş zamanlara taşır, uykuya dalmaya zorlandıkça zihni onu hayatının başka evrelerine götürür. Bu noktada “kavun kokusu” ile karakterize olan memleketi “Vabkent”i anar. Vabkent’in sembolü olan “kavun kokusu”, onda çok küçük yaşlardan itibaren bir tikslenme duygusuna neden olmuştur dolayısıyla yaşlılık günlerinde bile kavun kokusunun yarattığı tikslenme, memleketine duyduğu hasretin yarattığı hüzne galip gelir. Salih Bey’in Vabkent’i, dünyadan uzaktır; ölümü sembolize eden kum deryası ile yaşamı temsil eden yeşilin ezeli rekabetinin mücadele alanıdır; izole, تنها, ıssız ve hüznüldür:

Tarihî bir yapı olan Vabkent Minaresi’nin varlığına farklı bir gerekçe yaratan Salih Bey, Vabkent’i coğrafyanın ve tabiatın çetin şartlarının yalnızlaştırdığı bir kasaba olarak konumlandırır. Vabkent’in zihne doluşu beraberinde, Salih Bey’in aynı okulda çalıştığı ama artık eşkalini bir türlü çizemediği Adolat’ı getirir. Salih Bey’in sılasını kaybetmişliğinin kanıtı ise annesinin eşkâlini de unutmuş olmasıdır. Bu kadar mühim bir simaya yönelik bellek yitimi bireyin köksüzleştiğinin

göstergesi olarak değerlendirilir: “Kişi anasının yüzünü unuttuğunda umarsız biçimde köksüzleşir. Oysa kayıp yeni değil. Kamburumsu bir gölge ve seğiren bir sağ göz, hepsi bu” (s.12).

Salih Bey’in ilkokul öğretmeni olarak görev yaptığı Vabkent’ten savaş için bile olsa ayrılacak olması onu tedirgin yahut huzursuz etmez. Vabkent sokakları ona hiçbir pırıltı vaat etmemiştir. Dolayısıyla, bu ayrılık trajik değildir; sanki bıkkın olduğu bu mekândan bir kurtuluş ve yeknesak/yavan yaşamında değişiklik için de müthiş bir fırsattır. Sonraki zamanlarının çetin savaş şartlarında dahi Vabkent onun sürekli kaçtığı, imgelemine getirmekten sakındığı bir hayalet mekân olarak itibarsızlığını korur. Berlin’deyken Magda’nın, ailesine dair soru sormasından sıkılır, “aileden ve tozdan kurtulamamanın” yarattığı bıkkın bir tonla cevap verir. Vabkent’i de ailesini de hiçbir şekilde özlemediğini net bir şekilde ifade eder. Magda’nın arzusu üzerine tarif ettiği Vabkent, doğup büyüdüğü değil de yaşamaya mecbur bırakıldığı bir mekân olarak öne çıkar. Bu tarif, Magda’yı da şaşırtır. Çünkü savaş zamanları en yaban kişilerin bile aile şefkatini ve memleket özlemini abarttığı özel bir dönemdir. Ancak Salih Bey’in Vabkent’i onun hafızasında her daim “dünyadan uzaklığı”, “dünyanın dışındalığı”, “ıssızlığı” ve “çetinliği” ile var olacaktır.

Vabkent, yaşlılık günlerinde bir kez daha Rüstem’in kasetlere kaydettiği “eski hayat cümleleri”nde karşısına çıkar. Uzunca bir zamandır ağzına almadığı dillerin “uğursuz kelimeleri”ni duyunca ürperir. Bu kelimelerin tınısında “kavun tarlalarının kokusunu” bir kez daha duyar ve kuyruk sokumuna kadar inen bir acı ile titrer. Çenstochav kampındaki soykırım, işkence ve zulümden kurtulmak niyetiyle Legionowo kampına Almanlar için savaşmak üzere gitmeyi kabul ettiği için hayıflandığını itiraf ettiği bu kayıta Rüstem, bu tercihinin onu bir ömür boyu yurtsuz, gurbette, başkası suretinde yaşamak zorunda bırakışına, köyüne asla gidemeyecek oluşuna feryat eder. Salih Bey ise bu feryadı manasız bir gevezelik olarak niteler. Vabkent’i “Sanki sıla bir şeye benziyordu!” Tozdan ibaret bir unutulmuşluktu sıla; toz, unutulmuşluğu durmaksızın derinleştiriyordu” (s.72) sözleriyle anar. Salih Bey, Vabkent’i hatırlatacak herhangi bir çağrışım aracının gündeme gelmesine bile tahammülsüzdür ve bu diyara yönelik anılarını unutmak suretiyle sürekli bastırır. Yaşlılık günlerinin geçmişle yüzleşme mesaisinde dahi Vabkent’e karşı hissizdir. Salih Bey’in doğup büyüdüğü coğrafya karşısında bu derece özlemsiz hatta umarsız duruşunun nedeni gerçekten burayla ruhsal bir bağ kuramamış oluşundan mıdır yoksa savaşta yaptığı tercihin onu doğup büyüdüğü toprakları unutmak zorunda bırakışından mıdır? Salih Bey pişmanlık yahut özlemin tetikleyeceği ve daimî kılacağı bir hüzündense, huzurlu bir kabullenışı sağlayan unutuşu mu tercih etmiştir? Ömer F. Oyal’a göre, Salih Bey sıla hasreti çekmek yahut nostaljik bir yurt özlemi büyötmek yerine onu dünya dışı ilan etmeyi yeğlemiştir. Yurda ve geçmişe hissettikleri daha çok “hınç” duygusu ile karakterizedir. O, bu yadsıma ve göz ardı etmeyi yeni bir hayatın kurulabilmesi için gerekli görmüş, Türkiye’deki yeni hayatını böyle bir inkâr üzerine inşa etmiştir. Memleketi ile arasına koyduğu mesafe ise savaşta hayatta kalma tercihinin sonra derinleşip boyut kazanmıştır. Savaş sonrasında memlekete dönmek artık imkânsızdır. Geçmiş artık silik ve cansız görünmektedir ya da görünmelidir. Oyal’ın Salih Bey’in kendi kişisel tarihine bakışına dair söyledikleri, yaşlılık günlerindeki Salih Bey’in mazi ile ilişkisinin bütün yönleri ile anlaşılması açısından dikkate değerdir:

“Salih Bey’in artık yeni ve başka bir dünyayı tercih ettiğini, geri dönmek mümkün olsa bile ağırlığını bu yeni ülkeden yana kullanacağını söyleyebiliriz. O, bu açıdan Rüstem’den daha kararlı. Salih başına gelenlerle mağdur olmuş, vatansız kalmış biri olmak istemiyor; o kendisini bir tercih yapmış ve tercihini kararlılıkla takip eden birisi olarak görmek istiyor. Zira mazlum kıyafeti çürütücüdür ve hiçbir şeye yol açmaz. Yazgının getirdikleri ile içlenmek yerine geçmişî topyekûn karalamayı daha haysiyetli buluyor da diyebiliriz. Esir kampında yaptığı tercih, savaş sırasında yaptıkları, Magda ile ilişki artık ikinci ve tercih edilmiş yeni hayata dair gerçekler, o nedenle onları yok saymıyor hatta bunları gizli kalması gerekse de hayatının gerçekten yaşanmış yılları, belki de zirvesi olarak görüyor. Bu anlamda onun için yanlış tarafta savaşmış olmak düşüncesi de, bundan duyulan utanç da çok ağır basan bir şey değil. O bunları yeni hayatının kabullenilmek zorunda olunan gerçekleri gibi görüyor... Fakat her şeye rağmen savaş dönemi hayatının gerçekten yaşanmış ve en heyecan verici yılları olarak kalıyor. Bu durumda sıra Magda ve o yıllar oluyor. Yani Türkiye’de yaşadığı da gerçek bir hayat ağırlığı kazanmıyor.”**

Bu tespitler Salih Bey’in Magda’yla olan ve ömrünün sonuna dek devam eden saplantılı bağın psikolojik zeminini açmaması yönüyle de son derece mühimdir.

II.b. Hâli mazi ile derinleştirmek: II. Dünya Savaşı yılları

Salih Bey’in -kimi zaman hatıralara sığınsa da- geçmişe karşı genellikle mesafeli olduğunu yukarıda belirtmiştik. Rüstem’le yıllar sonra yaşlılık günlerinde buluştuklarında onun çocukluğunu geçirdiği kasaba Myjava’yı anmasından rahatsız olur. Geçmiş, geçip gitmiştir; hâlâ taşınması insanı sadece zayıflatır: “Myjava... Bazıları neden sonra eşelenmeye başlarlar. Olanları eşelememeli, yaşadıkları andaki haliyle geride bırakmalıyız” (s.65). Salih Bey, hatıraların lüzumsuz olduklarını ve kendi hâline bırakılmaları gerektiğini düşünür. Öğretmen evinde daha önceden tanıştığı, yardımını gördüğü ancak adını hatırlayamadığı başka bir dostunun, her karşılaştıklarında geçmiş sayfaları açıp savaş yıllarına yönelik sorular sormasından çok rahatsız olur. Adam iyice puslanmış zihniyle sürekli maziye deşer, “geçmişin tozunu silkeleyip havalandırmaya” çabalar. Her lüzumsuz sorusunda Salih Bey’in Vabkent’i de tozlu bostanlarıyla “kemikli parmaklarıyla” yakasına yapıştır. Salih Bey, kendi geçmişinin bütün tanıklarının bir an önce ölmesini ve zoraki hatıra deşme seremonisinin ebediyen sona ermesini ister. Salih Bey’in kendi akranlarına karşı da tavrı, topluma isnat ettiği davranışlardan farklı olmaz. O, geçmişî –özellikle Vabkent’i ve savaş yıllarını- kurcalayıp duran bütün ihtiyar dostlarını “bunadıkça teklifsizleşen” lüzumsuzlar güruhu olarak görür. Yaşanmışlıkları yok sayma, unutmama, bellekten kovma eğilimindedir. Çünkü ona göre “geçmişten herkes korkar” ve “Sadece budalalar özler onu” (s.213). Acı ve kederle sınanmış geçmiş yaşamının belleğe kazınan tek hatırası Magda’dır. Geçmişin bütün ayrıntılarını yoksaysa bile Magda’nın dâhil olduğu geçmiş parçalarını ölene kadar saklamaya kararlıdır, dolayısıyla kimsenin söküp çıkartmasına izin vermeyecektir. “Magda saklı kalmalı”dır. Onun dışındaki her şeyi büyük birer yalandan ibaret görür, geçmişine sırtını dönmeyi yeğler. Rüstem’in ölmeden önce kendileri hakkında hazırlanacak bir belgesel için röportaj vermeye niyetlenmesini de öfke ile karşılar.

** Ömer F. Oyal ile yapılan 12.07.2024 tarihli görüşme.

Ona göre kimse ömrünü sorgulamamalıdır. Çünkü “çekiştirirsen mutlaka bir yerinden sökül”ecektir. Dolayısıyla Rüstem’in savaştaki tercihlerine yönelik pişmanlığını tiksindirici bulur: “geçmiş durmaksızın kurcalamak tiksindiriciydi ve bütün eski kelimeler iğrençti. Geçmiş kurcalamak bugüne ihanettir” (s.76). İkinci Dünya Savaşı yılları söz konusu olduğunda Salih Bey’in mazi ile ilişkisi korku ve tikslenme karışımı bir duygu ile karakterizedir. Bu yüzden savaş yıllarının şartlarında yaptığı tercihleri ile yüzleşmekten ömür boyu kaçınır. Ömer F. Oyal, bu kaçınmayı romanın merkezî meselelerinden biri olarak şu sözlerle değerlendirir:

“Bu kitapta hayatta kalmak için yanlış tarafta savaşmış olmakla ilgileniyorum. Yani kişi savaş bittiğinde yanlış tarafta kaldığı gerçeği ile nasıl yüzleşir, veya gerçekten yüzleşir mi? Bu oldukça gölgeli bir alan ve bulanık alanlar daima daha fazla ilgimi çekiyor. İki ihtiyar yanlış tarafa geçmeleri gerçeğine karşı farklı tavırlar alıyorlar. Aldıkları tavırlarla birlikte hayatlarının sonuna kadar birbirleri ile ilişkili kalıyorlar. Seçimlerini paylaşabilecekleri, olanları tartışabilecekleri başka kimse yok. Çevrelerinde bu deneyimi yaşamış, bunu paylaşacakları kimse de yok. Yaşadıklarını bir sır olarak saklıyorlar. Sır kişiyi yiyip bitiren bir şeydir de aynı zamanda. Birlikte sakladıkları geçmişleri ile yüzleşmeleri veya bundan kaçınmaları hayatları boyunca sürüyor” (Eziz vd., sanatkritik.com.tr).

Salih Bey’in geçmişle ilişkisi savaştaki tercihinin hemen ardından geri dönüşsüz bir biçimde değişir. Bu değişimin sembolik karşılığı ise aile fotoğrafının yanmasına şahitlik ettiği andır. Legionowo’da Wehrmacht’ta, diğer kamptaki pespaye kıyafetlerini çıkarıp ateşe atarken, cebinde “geçmişle arasındaki tek somut ilişki” olan “ezeli ebedi” yegâne aile fotoğrafını da unuttur. Fotoğrafi kurtarmak için ateşe uzanıp uzanmamakta bir kararsızlık anı yaşar, vazgeçer. Bütün mazisinin “mühürlendiği” bu fotoğrafın küle dönüştüğü anlarda geçmiş kavramına dair düşünceleri yine “kopuş”un özgürleşme sağladığına yöneliktir: “Geçmişle vedalaşmak daha hayırlıydı. Hem kişiyi özgürleştirirdi bu”(s.79).

Yaşlanıncaya kadar “Geçmişin bir hastalıktan başka bir şey olmadığını, kişiyi felakete sürükleyeceğini” düşünerek esir kampındaki mahşer sahnesinin detaylarını bilincine taşımaz. Ona göre hassasiyet kişiyi çelimsiz kılmaktadır ve yaşam hep ileridedir. Ama artık ileriden söz edilemeyecek bir yaşa gelmiştir ve mazinin tozlu sayfalarında şöyle bir gezinmek geçmeyen zamana merhem olması açısından önemlidir. Romanın başka bir yerinde Legionowo kampında arkadaşlarıyla dinlediği puhu kuşunun sesini ve bu sesin verdiği huzur hissini özlemle anar. Anılarını gözden geçirirken hâlde bu sesi bir kez daha duyabilmeyi derinden arzular, çevresindeki çirkin seslere inat, ısrarla/dikkatle dinlerse puhuyu duyabileceğini hayal eder ama bu gerçekleşmez: “Puhuyu işitebilmenin artık imkânsız olduğunu hissediyordu. Derin bir üzüntü... Bütün kapıların geri döndürülmez biçimde kapanıverişine dair mutlak bir kayıp hissi. İçinde bir yerde çöküp kalıyordu bu his, ağırlık yaratıyordu” (s.83). Salih Bey, geçmişin imkânsız olduğunun bilincindedir. Geçmiş artık sadece belli parçaları ile yaşlı bir insanın ömrünün son demlerinde oyalanmasına, günlük zamanını tüketmesine fırsat veren önemli bir zihinsel mesai vasıtasıdır.

II.c. Salih Bey’in yaşlılık günlerinin penceresinden: Karşı komşu ve Magda:

Yaşlılar için, -kısa yahut uzun sürmüş olsun- artık geçmişte kalan, eskiden beri süregelen yahut yeni kurulmuş olan ilişkiler son derece önemli desteklerdir; bunlar artık anılara dönüşmüş

bulunan ya da gerçekten yaşanmakta olan ve yaşlanmanın ayrılmaz parçasını oluşturan sıkı dostluklar ve aşklardır. Yaşadıkları yıllar boyunca, sayılamayacak kadar olay ve durumlar yaşarlar. Çoğu sıradan ve önemsiz deneyimler iken, bazıları anımsanmaya değer, birkaçı ise yaşamın son yıllarına kadar unutulamaz. Bu unutulamayanlar ise çoğunlukla özel ilişkilerle bağlantılı olan parçalardır (Billig, 2000, s. 26, s.27). Salih Bey'in yaşlılık evresinin yalnızlığına ve sakin rutinine aksiyon kazandıran en mühim unsurlardan biri evinin penceresidir. Bu açıdan "pencere", Salih Bey'in sosyal hayatı uzaktan da olsa gözlemleyebildiği, kendini bu süregiden yaşama bir aidiyet duygusuyla bağlayabildiği önemli bir vasıtadır. Salih Bey'in yorgun ve dingin yaşamının bu son evresindeki üç önemli gelişme, "karşı apartmana o kadının taşınması, Rüstem'in ölümü ve Magda'nın dönüşü"dür. Magda, Salih Bey'in savaş yıllarında tanıştığı ve Berlin'de birlikte çalıştığı Alman çevirmen bir kadındır. Karşı apartmandaki kadını Magda'ya benzetir ama o olmadığından emindir. Onunla tekrar karşılaşmamaktan kaynaklanan kadim sızı, Sanem'in ona sorduğu aşka ve evliliğine dair sorularla daha keskin bir acıya evrilir. Bu soru onu Magda'lı günlere götürür, anıların hücumu ile ağzı daha da acılaştır, ruhu gittikçe ağırlaşır; Magda onun için telafisi olmayan bir kayıptır. Zaman her şeyi imkânsız ve anlamsız hâle getirmiştir. Karşı apartmandaki daire onun için bir saplantı hâline gelir.^{***} Ancak bu dairenin konumu Salih Bey'ininki gibi "yorgun gözler" için fazla uzak bir mesafededir. Daha iyi görebilmek için sonunda kendine bir dürbün alır. Karşıdaki kadını izlerken onun duruşunda, giydiği etekte yürüyüşünde hatta kibrinde bile Magda'ya âit bir şeyler bulur. Ancak Salih Bey, Magda'nın yaşıyorsa bile artık çok yaşlanmış olduğu gerçeğinin farkındadır. Geçmiş günlerin diri ve genç Magda imgesini "yaşlılık" gerçeğinin klasik detayları ile yeniden inşa eder: Şişmanladığını, cildinin lekelerle kaplandığını, hastalıktan dolayı durmaksızın mızıldandığını, ayağının aksadığını, kolay yürüyemediğini, sarkmış yüzünün derin çizgilerle kuşandığını, bir sürü de gözlüğü olduğunu tasavvur eder. Artık yüzüne bakılacak gibi olmadığına karar kılar. Ancak yine de bu kadın Salih Bey'in zihninde bir saplantıya dönüşür. Onun Magda olmadığına farkındadır ama bir türlü Magda olma ihtimalini gözden çıkaramaz. Onun dairesine arada sırada göz atma mesaisini bir dürbünle sistematik bir dikizleme eylemine dönüştürür. Gece vakti dürbünle bu kadını araştırmasındaki gerçek nedeni kendisi dahi bilmez. Magda'nın savaşı da, Reich'i de unuttuğunu hatta çoktan ölmüş olabileceğini düşünürken ölüme kendi varoluşu ile rest çekmek ister: "Dudaklarını ısırıldı. Çok yorgundu. Ölesiye yorgun. Yaşam bir bıkkınlık deryasıydı. "Ama hayır! Gebermeyeceğim. Henüz değil... Boşuna beklemeyin!" Vabkent'te iken yakınlaştığı Adolat'ın da çoktan ölüp Vabkent'in çamurlu mezarlığına gömüldüğüne kanaat getirirken birden gözleri dolar. Burada Salih Bey, onların ölmüş olma ihtimallerine mukabil kendisinin hayatta kalmış olması fikrini hınç, suçluluk ve hüznle karışık bir duygu hâliyle karşılar.

Salih Bey'in karşı komşuya olan saplantılı ve yoğun ilgisi teskin olmadan artarak devam ederken, tesadüfen aynı otobüste olmaktan bile gizli bir haz ve kalbî bir sıcaklık duyar. Magda'ya

^{***} Ömer F. romanlarında saplantılı insanların kitaplarını yazmak istediğinin altını çizer. Ona göre saplantılı insanlar hayatı şu ya da bu şekilde değiştiren yahut kıvılcıktan insanlardır. Sahip olduğumuz kişiliğin temelinde de geçmiş vardır; geçmişte yaşadıklarımız ve bunlara verdiğimiz tepkiler, bunlarla başa çıkma biçimlerimiz zamanla hâldeki benliğimizi inşa eder. Dolayısıyla her kişisel krizde, her yol kavşağında "arınma" fikri ekseninde kendi geçmişine bakma temayülü vardır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ezik, A. (2021). "Sanat Kritik Söyleşileri: Ömer F. Oyal". <https://www.youtube.com/watch?v=2ax4jAGAEIU>

benzeyen kadının varlığı, onun için dış dünyada büyük bir engele dönüşen yaşlılık hâline bile bir aksiyon kazandırır. Sırf bu kadınla aynı kapıdan inebilmek için otobüsün içinde zorlu bir mesafeyi hiç beklenmedik bir başarı ve göz alıcı bir çeviklikle aşar. Magda'ya benzeyen kadın Salih Bey'in yaşlılığını unutturan, onun ruhunu mazideki güzel günlere taşıyan, mazinin hislerini hâlde yaşamasına imkân hazırlayan bir figüre dönüşür. Onunla yürürken kendini Berlin'deki taze akşam vakitlerindeymiş gibi hisseder. Sesi Magda'nunkinden farklıdır ama görünüşü, tavırları hep onunkine benzer. Günlük yaşam rutinini komşuya duyduğu bu merak doğrultusunda değiştiren Salih Bey, kadının adının Gülay olduğunu öğrenir. Öğretmen olarak çalıştığı dershanenin karşısında ona tesadüf etmek ümidiyle bekler. Gülay Hanım'ı dershanenin şartlarını öğrenmek vesilesiyle bir kafede kendisiyle birlikte oturmaya mecbur bırakır. Gülay Magda değildir, sadece ona benzemektedir. Salih Bey'in ilgilendiği de bu benzerliktir. Salih Bey bu ısrarıyla, yaşlı bir adamın acı ve trajedi dolu geçmişinin belleğinde yıllarca itinayla taşıdığı yegâne güzel parçası olan Magda'yı, onunla yaşadığı güneş dolu anları simyevi bir biçimde hâlde taşımak ve âdeta mucizevî bir zaman yolculuğunu deneyimlemek istemektedir: "Birazdan iki eski tanış gibi karşılıklı çay içeceklerdi. İçinde, çok çok eski zamanlarda kalmış bir anın kıpırtısı ışıyıverdi. Magda'yla ilk kez kafede oturdukları o güneşli günün ışıltısı. Başkentin ışıltısı" (s.188). Magda, karşı apartmana taşınan kadının vesile olduğu çağrışımlarla Salih Bey'in bilinçaltından taşar, münzevi hayatının her köşesini kuşatır ve son nefesine dek dilinden düşürmediği, zihninden çıkaramadığı, bir fikrisabit olarak varlığını korur.

SONUÇ

Yaşlılık, doğum gibi insanoğlunun en doğal gerçeklerinden biridir. Geçmiş çağlarda ve geleneksel algıda yaşlılar bilgelikle kutsanmış; yaş, tecrübenin, bilginin ve geleneğin taşıyıcısı olan bir unsur olarak görülmüş; modernleşme ile birlikte toplumsal yaklaşımlardaki değişimlerle yaşlılık, muhafazakârlığın, statükonun, değişime kapalılığın, zayıflık, hastalık ve katkısızlığın temsili olarak kötü yönleriyle öne çıkarılan, itibarsızlaştırılan ve eleştirilen bir döneme evrilmiştir. Çok sayıda ve farklı değişkenin etkisi ile şekillenen çok boyutlu bir olgu olması yönüyle farklı bilimlerin ilgi alanına giren yaşlılık, edebî sahanın da önemli bir mevzusu olarak farklı türlerin odağında olmuştur. Ömer F. Oyal'ın *Mağda Döndüğünde* adlı eserinin merkezî kahramanı Salih Bey de "yaşlılık" durumuyla ön plana çıkarılmış bir kahramandır.

Kahramanın "yaşlılık" ile olan ilişkisi, yaşlılığı deneyimleme biçimi incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir: Salih Bey romanın en başından itibaren yaşlılık evresiyle birlikte farkındalığın arttığı ölüme karşı bir kabullenişten ziyade bir isyanla yaklaşır. Henüz vaktin gelmediği ısrarıyla ölümlerine mesafe koyar. Bunun temel nedenlerinden biri hayatını bir kez daha gözden geçirip geçmişteki pişmanlıklardan yahut tercihlerinden kendisine yepyeni bir yaşam özeti çıkarma arzusudur. Dünyayla ve kişisel tarihi ile son bir kez hesaplaşmak ve gözden geçirdiği mazi parçalarından yeni bir bütüne varmak ister. Genel olarak yaşlılık evresinin sosyal ilişkilerden beslenip, iyi bir yaşlanmaya ve psikolojik refaha destek olacağı kanaatine tezatla Salih Bey yalnızlığı, inziva hâlinde olmayı ve bilhassa sessizliği çok sever. Yaşlılığın mahremiyeti yok sayan âcizliği ile sürekli mücadele hâlinindedir ve mahremiyetine yönelik her türlü müdahaleye tepki gösterir. En çok

içerlediği davranışlardan biri çocuk gibi muamele görmek ve mahremiyet sınırlarının istilâ edilmesidir. Fikrine başvurulup, kanaatlerine saygı gösterilmeyen bir insan olmanın daimî sancısını çeker ve özsaygısından, özgüveninden ödün verdiği her an hem ruhsal hem de fiziksel gücü tahribâta uğrar.

Salih Bey yaşlılığın evrensel bir gerçeği olarak roman boyunca yaşlılığın biyolojik, fizyolojik ve psikolojik etkilerinin yarattığı kayıplardan endişe duyar. Bu endişenin sebebi ise “başkalarının bakımına muhtaç kalma” ihtimalidir. Salih Bey sosyal ilişkiler konusunda oldukça seçicidir. Sosyal etkileşimi azaltmayı ve yaşamdan geri çekilerek pasif, edilgen ve sessiz bir tarzda yaşamayı bizzat kendisi arzulamaktadır. Yaşlılık, Salih Bey’in sosyal kimliğini ve özsaygısını geri dönüşü olmayan bir biçimde yaralamıştır. Gündelik yaşama dâhil olmasını sağlayan, varoluşunu anlamlandıran fiziksel ve sosyal vasıtaların hepsini kaybetmiştir. Dünya karşısındaki tavrı menfidir; anlaşılammaktan dolayı asabî, kızgın ve kırgındır.

Salih Bey, maziye mesafeli bir tavır takınmıştır. Ancak, karşı binaya taşınan kadının tetiklediği bir çağrışımlar zinciri ile maziye yeniden gözden geçirme, yaşlılık günlerinin en mühim mesaisi hâline gelmiştir Geçmiş anarken kendini yargılamaktan, eleştirmekten mümkün merteye kaçınır. O zamanların şartları öyle gerektirmiştir, aradan geçen yıllar verdiği kararlara yönelik tavrını değiştirmez. Gençliğinin ve içinde bulunduğu şartların başka türlüsüne izin vermeyeceğini defalarca kendine hatırlatırken sanki bir yandan da pişmanlıklarının kefaretinin ödemek ister gibidir.

KAYNAKÇA

- Billig, Nathan (2000). *Üçüncü Bahar Yaşlılık ve Bilgelik*. Gültekin Yazgan (Çev.). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Carmel, Sara (2018). “Yaşlanma ve Yaşama İsteği”. *Gerontoloji Bakım Sağlık*. Mithat Durak (Çev.) Ed. Mithat Durak ve İsmail Tufan. C.II, s.49-75. Ankara: Nobel Yayınları.
- Durak, Mithat (2021). “Yaşlılık Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim”. *Yaşlılık Psikolojisi Bütüncül Yaklaşım*. Ed. Hatice Kumcağız ve Yasin Demir. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 275-310.
- Enginün, İnci (2018). “Esaretten Esarete: Magda Döndüğünde”. *Dergâh*. S.340, s.15.
- Geçtan, Engin (2016). *İnsan Olmak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gül, İdil Işıl (2018). “Yaşlı Bireylere İnsan Hak ve Özgürlükleri Perspektifinden Bir Bakış”, *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinlerarası Bakış Açılırları*. Alan Duben (Der). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları. s.111-131.
- Manap, Abdullah. (2021). “Yaşlılığa Hazırlık”. *Yaşlılık Psikolojisi Bütüncül Yaklaşım*. Ed. Hatice Kumcağız ve Yasin Demir. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 125-146.
- Onur, Bekir (2000). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Oyal, Ömer F. (2022). *Magda Döndüğünde*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öztop, Hülya ve Sevinç Şanlı Akkurt (2016). “Yaşlılıkta Uyum Sorunları”. *Yaşlılık Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*. Ed. Velittin Kalıncara. Ankara: Nobel Yayınları. s. 43-78.
- Saygılı, Sefa (2015). *Yaşlılık Psikolojisi*. İstanbul: Türdav Yayınları.
- Santrock, John W. (2012). *Yaşam Boyu Gelişim*. Galip Yüksel (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

- Şahin, Cengiz (2021). "Yaşlılıkla İlgili Temel Kavramlar". *Yaşlılık Psikolojisi Bütüncül Yaklaşım*. Ed. Hatice Kumcağız ve Yasin Demir. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 1-29.
- Tanhan, Fuat (2015). "Yaşlılık, Ölüm ve Yas Danışmanlığı". *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi*. Ed. Hasan Bacanlı ve Şerife Işık. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları. s.519-565.
- Tufan, İsmail (2002). *Antikçağdan Günümüze Yaşlılık Sosyolojik Yaşlanma*. İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Türk, Fulya (2021). "Yaşlılık ve Sosyal Yaşam". *Yaşlılık Psikolojisi Bütüncül Yaklaşım*. Ed. Hatice Kumcağız ve Yasin Demir. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 89-125.

Elektronik Kaynaklar:

- Ak, Bilal. (1991). "Yaşlılık Psikolojisi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C.2. s.2. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198112> [Erişim Tarihi: 14.12.2023]
- Asi Karakaş, Sibel vd. (2017). Yaşlılık Dönemi Psikolojik Özellikleri ve Moral. *Kocatepe Tıp Dergisi*. C.1. S.18. s.32-36. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/347113> [Erişim Tarihi: 14.12.2023]
- Ezik, Abdullah (2021). "Sanat Kritik Söyleşileri: Ömer F. Oyal". <https://www.youtube.com/watch?v=2ax4jAGAEIU> [Erişim Tarihi: 01.04.2024]
- Ezik, Abdullah vd.(2021). "Ömer F. Oyal: Anlarda Yoğunlaşmayı, Olanları Deyim Yerindeyse Fragmanlar Biçiminde Anlatmayı Tercih Ediyorum". <https://sanatkritik.com/soylesi/omer-f-oyal-anlarda-yogunlasmayi-olanlari-deyim-yerindeyse-fragmanlar-biciminde-anlatmayi-tercih-ediyorum/> [Erişim Tarihi: 05.07.2024]
- Maden, H. Ahmet. (1991). İhtiyarlık Psikosomatiği Ve Kültürel Nitelikleri. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C.1. S.35. s. 81-189. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66757/1043917> [Erişim Tarihi: 25.03.2024]
- Öğütçü, Murat (2022). "Gerontoloji ve Edebiyat: Genel Bir Bakış". *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. S.27. s.728-744. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2383258> [Erişim Tarihi: 20.03.2024]
- Öz, Fatma (2002). "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açından Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi*, 10(2), s. 17-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/595669> [Erişim Tarihi: 29.03.2024].
- Sosyal Eşitti, Aslı. (2023). Ayfer Tunç'un Gençlik Sabah Çiyidir Adlı Hikâyesinde Yaşlılığın Temsili. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (32), 496-508. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2959427> [Erişim Tarihi: 01.04.2024]

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

